

НАУКА И ВЪЗПИТАНИЕ

ОТ УЧИТЕЛЯ

ВТОРО ИЗДАНИЕ

„Милост и истина се срещиха :
Правда и мир се целунаха.
Истина от земята ще прозябне,
правда от небето ще надникне.“

СОФИЯ
1949

Печатница „Житно Зърно“ Изгрев — София XIII

У В О Д

Светът, в който човек живее по необходимостта на своята природа, е пълен с тайни. На всяка стъпка, възрастващият ум на човека среща безброй явления, които привличат неговото внимание. Тези явления произвеждат разностранни впечатления в човешката душа и подбуждат ума към дейност с всичките му сили и способности, като го карат да търси причините на тези явления и да открива законите, по които те се извършват, а така също да разбере значението, което те имат за човешкия живот.

Несъмнено, всички тия явления, колкото и загадъчни да се стрували първоначално на човека, се управляват от известни закони. Те са резултат от работата на известни сили, които действуват в природата за осъществяване на някаква световна цел. Към тази цел, именно, се стреми и цялото човечество, макар и несъзнателно.

Но по какъв път ще може човек да постигне и разреши задачата, която му била възложена още от появата му на земята? Отговорът на това питане е: посредством способността му да наблюдава, да разсъждава и да съзерцава, както и чрез силата му да разбира и проумява всичко, което се явява като обект на неговото проучване. Още отначало единственото средство за разрешаване на неговата задача се сказало знанието. То е било първото нещо, което придало умствен характер на неговия живот и му спечелило първенство на земята. То е било първото оръдие, с помощта на което човек започнал да се бори против природните сили, първият наставник, който го научил да преодолява и побеждава пречките и мъчнотиите, които срещал по своя път. Умственият живот на човека, обаче, трябвало да се подготви по един разумен и правилен начин. Необходимо било да се възприемат и усвоят, преди всичко, известни истински принципи. А това е мо-

гло да се постигне само по пътя на възпитанието. Самото естество на човека е показало нуждата от тази духовна храна, единственото средство за запазване на душевния организъм в здравословно състояние. Под влиянието на неговата могъща сила, душевният живот на човека добива характер на духовна дейност. Умствените сили и способности получават правилна насока и напътствие за разрешаване основната задача на човешкия живот. А тази задача се състояла в повдигането на човека и избавянето му от властта на невежеството и от робството на природните стихии, които са го тласкали най-безмилостно насам-натам, като са изтощавали силите му в безполезна борба. Разбира се, човек и днес още не е свободен от властта на тия стихии.

Физическият свят всякак е съдействувал за отклоняване на неговите благородни подбуди и стремежи. Подавайки се на низките наклонности на своето животинско естество, човек много често се оставял на нисшите си влечения, които са го отдалечавали от истинското му призвание. Не веднъж той е продавал своята свобода, подобно на блудния син.

В течение на хиляди години, той е бил роб и сляп, верен поклонник на всеществения свят, раболепствувал е пред силата на управляващите, молил се на природата, принасял ѝ жертви, за да добие нейната милост и благоволение. Но неговите молитви и жертвоприношения са оставали без резултат. Природата, на която поетите са пеели химни зарад нейното могъщество, зарад нейното величие и красота, ни най-малко не се интересувала от детинските мисли и желания на човека. Най-сетне, необходимостта го заставила той сам да се погрижи за своето бъдеще, и сам да започне да го изгражда, като използва ония условия и материали, с които е разполагал в дадения момент. Той разбрал, че всичко друго са празни мечти, защото редът, който царува в природата, е и си остава неизменен. Дали човек е бил гладен и жаден, слаб или силен, болен, страдащ или здрав, това е било напълно безразлично за природата. Тя равнодушно го посрещала и изпращала вън от своите владения. И колко често той е бивал лишаван от всичко, което му е било най-скъпо! Горчивият опит, който човешката душа е почерпила от

своите страдания, голяма част от които се дължали на нейното невежество, е намерил следният израз в писанията на древните поети и мъдреци: „Не вика ли мъдростта? И не издава ли разумът гласа си? Глупави, придобийте остроумие и вие, безумни, придобийте разумно сърце; послушайте, защото езикът ми ще говори изящни неща. Елате и яжте от хляба ми и пийте от виното, което размесих. Напуснете глупостта и бъдете живи. Ходете в пътя на разума!“

Човек не е могъл да остане завинаги глух към този призив на мъдростта. Трябвало е най-сетне да се пробуди от съня на невежеството. Неговата духовна природа го заставяла да мисли за своето бъдеще, да се стреми и развива в пътя на истинското знание. Рано или късно, трябвало той да съзнае, че неговото избавяне няма да дойде отникъде другаде, освен от човешкия род. Трябвало да отправи надеждата си към великия дух, който живеел у него, и който, наистина, притежавал лек за неговите рани и философския камък за неговата сполука. Онази мисъл, която вдъхнала в душата на човека надеждата, че има изходен път от тежкото положение, в което се намирал, отбелязва велика епоха в неговия живот. Тази пътеводна звезда, която го повела към обетованата земя, му показала истината с окото на вярата. Тя му разкрила, че в неговия живот и в живота на земята ще настъпят големи и съдбоносни промени. Тя му показала, че той няма да бъде вече роб на природата, която поразявала неговия ум със своите загадъчни явления; хвърляла го в ужас със своите страхотни стихии; карала го да тръпне от суеверен страх; будила е в непросветеното му съзнание плахи предчувствия и го карала да пада на колене пред нея, като роб пред своя жесток господар. Природата изглеждала такава на човека, защото той не разбирал нейния език. Това, впрочем, и днес е така за голяма част от хората. Но когато един ден човек започне по-добре да разбира езика на природата — неговата майка; когато започне да се вслушва в нейните съвети и да изпълнява нейните заповеди, тя ще измени своето поведение към него и ще му покаже светлото си лице. Тя ще бъде готова да му служи и угажда, като нежна майка, и да му приготвя всичко, от което има нужда. Времето за това е

15.2.2002
2.10.11

наближило. Ние сме в началото на тази светла епоха.

— Ала преди човек да влезе в новата земя, към която духът го ръководи, за да получи своето наследство и свобода, като пълновъзрастен, той трябва да научи основните принципи и закони на истинския живот. Той трябва да се научи, преди всичко, да обуздава нисшите си наклонности, да владее животинските си влечения и страсти. Той трябва да се стреми да изкорени от себе си всички себелюбиви желаня и стремежи — извор на злото в личния и обществен живот. Той трябва напълно да възприеме началата на разума; да се проникне от неговите закони; да развие в себе си ония сили и способности на висшето си естество, които ще му дадат ключа на истинския успех и ще го въведат в оня свят, дето умът намира най-високото си призвание — да употреби природните сили за своето повдигане, от положението на роб и слуга, до положението на господар и владетел в царството на природата. Тогава човек ще съзнае, че той не е само едно материално същество, но разумна душа, надарена с ум и вода.

Но по какъв път и по какъв начин човечеството ще може да постигне и осъществи своите заветни цели? — Само с помощта на науката и възпитанието! Това твърдение, може би, ще предизвика недоразумение в някои умове, защото на съвременното общество не липсва ни наука, ни възпитание, и все пак то не е напреднало до такава степен, че да може да се издигне до онова възвишено състояние, за което се загатна по-горе. Достатъчно е да се хвърли поглед на обществения живот, в коя да е страна, за да се види, че въпреки широкото образование, което днес се дава на младежта, въпреки грижите, които се полагат за нейното възпитание, в културно и особено в морално отношение, хората, в своето мнозинство, седат още твърде низко. Може ли да се твърди тогава, че науката, сиреч образованието и възпитанието ще изиграят онази важна културна роля, за която се спомена по-горе?

И все пак, ние твърдим, че ако съвременните общества страдат от сериозни недъзи; ако те не са достигнали онова високо културно равнище, на което се надяваме, че може да ги издигне науката и възпитанието, това се дължи на слабите възможности на последните, на тях-

не

ната немощ, като културни фактори, а по-скоро на тяхното неправилно разбиране и прилагане в живота. То се дължи по-скоро на липсата на истинска наука и истинско възпитание. Защото известно е, че болестите и недъзите в органическия свят не произтичат от прилагане на здравословните хигиенични закони, а напротив, от неспазването на тези закони. На същото основание, може да се каже, че личното и обществено зло не произлизат от образованието, а са следствие на егоистичното естество на изродени хора, чиито умове и сърца са заразени от отрицателни мисли и желания. На такива хора, колкото много и колкото добро образование да се даде, ако тяхното естество не се измени по същина, те ще запазят стария си нрав, старите си възгледи и разбирания. За тази, именно, истина се загатва в народната поговорка, която гласи, че вълкът по-лесно променя козината си, отколкото нрава си. Дълбоките причини за този факт се коренят в закона на наследствеността, който действа по един неумолим начин в природата. Такива опасни човешки микроби, в което и да е общество, горе - долу цивилизовано, рано или късно ще се открият от неговото колективно съзнание, което ще ги изхвърли навън от социалния организъм. Този социален организъм не може дълго време да търпи разстройство и анархия в себе си. Това е, впрочем, общ закон в природата. Един организъм, какъвто и да е той, според този закон, трябва или да изхвърли от себе си вредните вещества и зародиши, или да престане да съществува. По тази, именно, причина, всеки разумен човек се пази от гибелните влияния на известни среди. Животът е тъй устроен, че всяко дело, каквото и да е то, получава своята заплата според вътрешната си стойност. Това е едничкото върховно мерило на природата.

Ето защо, въпреки недостатъците, които констатираме в съвременното образование, не подобава на хора просветени да подържат онази изтъркана мисъл, като невежите, че светът щял да се свърши от много учене и много учени. Действително, светът ще се свърши, но кой свят? — Ще се свърши светът на невежеството, на заблудите, на неправдите, на беззаконията. Светът на стария грешен Адам, да употребим един библейски образ, трябва, наистина, да погине безвъзвратно, за да може но-

вият свят — светът на просветения и разумен човек, да се развива и напредва. Защото в този, именно, свят на Адама владее невежеството, съпътствувано от лоши навици, пороци, страсти и желаня, които, неправилно насочени, от едно егоистично образование, докарват най-големите нещастия на човечеството. Ясно е, следователно, че истинските начала на науката едва са хванали корен в човека. Възпитанието също е едва в своите пелени. Неговото облагородяващо влияние едва се усеща от сърцата на хората, закоравели от порока.

159 200
В. Д. М. Ч.

Може да ни се възрази, като се дадат за пример едни от най-образованите и културни страни, като например, Англия и Америка, и се посочат големите недостатъци и злини, от които те страдат. Ние не отричаме това. Но пак твърдим, че личните, семейни и обществени недъзи, които съществуват у тях, ни най-малко не се дължат на науката и възпитанието. Ще обърнем вниманието на читателите върху факта, че в Англия и Америка, дето науката и възпитанието са хванали по-дълбок корен и дето предразсъдъците са изгубили своето средновековно влияние, се е развила по-разумна и човеколюбива свобода, създали се повече благотворителни общества и учреждения, има по-голям интерес към общо добруване. Общественото мнение в тия народи седи на по-твърда основа. То е поставено по-високо от управлението. Недъзите не се прикриват, нито се поощряват и защищават. Там се употребяват всевъзможни средства и начини за изкореняване и премахване на обществените злини, и то не само от управляващите, а от самото общество, което е силата и двигателят на всички благородни почини. В тия държави разни човеколюбиви общества и дружества харчат ежегодно големи суми и правят всевъзможни пожертвования за просвещаването и духовното издигане на широките маси. За това, впрочем, свидетелствува статистиката. Тук изпъква очевидната истина, че под влияние на благородните сили на живота и неговите духовни подбуди, тези хора са започнали по-дълбоко да съзнават своя дълг спрямо другите и спрямо изискванията на великия закон на живота.

Този закон, изразен на обикновен език, може да се изкаже така: „Добрият живот и благоденствието на твоя

ближен са необходими, както за него, така и за тебе — за твоя живот и благоденствие.“ Това е един биологичен факт, който никой просветен човек не би могъл да отрече. Кой не знае, че от правилното функциониране и от доброто състояние на органите зависи общото здраве и дълголетие на телото? Една малка болка, в кой и да е орган на телото, изведнъж се отразява върху целия организъм на човека и нарушава неговия мир и спокойствие. А това, което е верно за телесния живот на отделния човек, е верно и за живота на социалния организъм. Очевидно, тук оперира един и същ природен закон, само че приложен на по-широка основа. Онова, което е необходимо за здравето на телото, е необходимо и за благоденствието на обществото. От правилното разбиране на този закон зависи доброто бъдеще на хората. Разбира се, като части от един общ организъм и членове на едно голямо семейство, ние не можем да избегнем последиците от общата, колективна дейност. От друга страна, добрият или лош характер на отделния индивид, ще окаже неизбежно своето влияние върху общественото благосъстояние. Не само това — то ще остави неизгладим отпечатък и върху бъдещите поколения. Зародишите, както на доброто, тъй и на злото, ще се пренесат от един род в друг, като по такъв начин станат семена на бъдеща жетва. Кой от тези зародиши ще успеят да се развият, ще зависи много от външните и вътрешни условия, при които се развива социалният организъм, а до голяма степен и от волята на човека. Защото от човека зависи да възприеме едни или други зародиши и да им даде място да виреят и растат у него. Възприети и загнездени веднъж по този начин, те очакват вече благоприятен момент да проявят своите заложи. В това предположение на волята, да храни лоши зародиши и желания в душата, лежи една от най-големите опасности за успеха на просветата. Потиквани постоянно от вътрешните пориви на животинското си естество, хората често избират онези идеи за свой идеал и онези обекти за своя цел, които влекат след себе си най-лошите и гибелни резултати, спъващи духовното им развитие. Това развитие засяга целия им душевен живот, а не само част от него, както мислят някои. Този факт се потвърждава в историята на човешкия напредък. Духът

на просвещението винаги е имал да се справя и бори със заблудата, лъжата, измамата, неправдата, порока и беззаконията.

Изглежда, че човешкото сърце е по-разположено засега към тия неща, отколкото към истината, добродетелта, правдата и човешината. Това личи от факта, че поради изопачените си понятия за живота, хората постоянно пренебрегват истината и нейните изисквания. Вследствие на това, те постоянно страдат за своето упорство. Какви ли не злини и нещастия са ги постигали за този им единствен грях! Понякога хората са готови да жертвуват всичко в този свят, само да не приемат истината. Като че ли те нямат още ясно понятие за върховните цели на своя живот. Главни потици в живота и днес още са: илюзиите на славата, сластолюбието, егоизмът и жаждата за забогатяване — потици, които не би трябвало да движат човека, който е разумно същество. За съжаление, и днес още хората се кланят на златния телец, както старите езически народи. Без съмнение, светът постоянно мени своя образ — идолопоклонството е взело днес друг вид и друга форма, но то все още съществува.

Разумът е даден на човека не за друго, а да го научи да познава истинските си нужди и интересите на своята душа, която се нуждае от здравословна храна, която може да се придобие само със съзнателна работа и постоянствуване в доброто. Лъжливата философия, която твърди, че нямало значение, какви средства употребява човек за постигане на своите желания, че целта оправдава средствата, е и си остава едно чисто езуитско учение. Колкото и да се оправдават постъпките на хората с целта, която преследват, в никой случай те не могат да бъдат оправдани, щом се приложи абсолютната мярка на върховното добро, така както тя съществува в природата. За благородни цели се изискват и благородни средства. Това е общ закон в битието, това е неизменният критерий на истината. Така работи и действа духът, когато произвежда и ражда нещо добро „Според семето, и плодът“, казва поговорката. И действително, фактите показват, че всички велики хора, благодетели на човечеството, се родили от добри и благородни майки. Следователно, за да постигнем великата цел на

живота, необходимо е да живеем като разумни човеци, като братя, произлезли от един баща, и свързани с тясната връзка на любовта. Ако всички хора се ръководеха и вдъхновяваха от това начало и изпълняваха изискванията на този велик закон, той непременно щеше да произведе присъщите нему резултати и щеше да принесе своите плодове на мир, благоденствие, успех и духовен подем. При такива условия, у човека ще се развият онези благородни чувства и качества, в основата на които лежат доброто и истината. Духът му тогава ще се радва на една съвършена среда, много по-фина от ефира, която ще разкрие пред ума му, посредством своите трептения, величието и красотата на една жива вселена. Тя ще му разкрие един необятен свят, дето тупти пулсът на вечния живот, който постоянно въздига и оживотворява човека.

И тъй, като се основаваме на фактите, почерпени направо от живота, не можем да не приемем, че по силата на своята универсалност, науката и възпитанието са два мощни фактора за развитието на народите, както и за тяхното сближаване. Поради това, че в тези две области природата е впрегнала ума и сърцето на човека, както и силите на неговата воля, човек трябва да очаква от тях своето освобождаване от мрака на невежеството и от робството на селюбието, което е причина на всички злини и нещастия в живота му. Този порок, както това се вижда от Дарвиновата теория за еволюцията, е останал у човека от онази епоха, когато той е минавал през разните етапи на своето физично и органично развитие; когато борбата за себесъхранение, борбата за живот са били на своя връх; когато всички други човешки благородни качества и способности са спали дълбоко, потиснати под игото на тая всевластна по онова време сила. И действително, в естеството на човека все още тлеят хитростта на лисицата, лукавството на змията, алчността на акулата, свирепството на тигъра, жестокостта на горилата. Колко хиляди години е трябвало на човешкия дух да се освободи от тия животински недъзи. Колко хиляди и милиони невинни жертви е трябвало да се принесат, докато човек дойде до онова съзнание за смисъла на своето битие, докато прозре, че той има по-важна длъжност в този свят. Той не се е родил само да яде, да пие и да умира, като !

животно, а да се усъвършенствува и крепне в сила и мощ, и посредством силата на разума, прозиращ общия план на мирозданието, и на пробудените сили на своята безсмъртна душа да се възвиси до понятието за нравствения свят. Така съзнанието на човека ще се издигне до оня духовен свят, където любовта и истината действуват непрекъснато в душата на човека и я потикват да се стреми към неизвестните за нея области на мировия живот.

Тук може да се повдигне друго възражение. — Добре, ще кажат някои — като подържате, че науката и възпитанието са единствените средства, от които човек трябва да очаква своето спасение, къде остава вярата в Бога и религията, които през толкова хиляди години са ръководили човечеството и са го наставяли в изпълнение на неговите длъжности към Бога и към ближния? На това питане ще отговорим направо. Истината е истина през всичките векове. Тя има същото влияние и сила върху душата, под какъвто вид, форма и образ да е представена, стига те да са действителни представители и същински въплъщения на висшето добро. Религията ще си стои там, дето е била досега. А ако иска занапред да има какво-годе влияние в живота, тя трябва да промени своя настоящ наклон. Тя трябва да се съобрази с научните истини и да напусне старите си нрави и обичаи, които, по неведение, е допуснала за свой частен, а не за Божи интерес. Необходимо е тя да започне да проповядва истината такава, каквата е — без да я изопачава. Тя трябва да започне да проповядва истината, която единствено просвещава, и която е в съгласие с целостта на живота и с разума — живата истина, която облагородява и възвисява човешката душа и я укрепва в добродетелта.

Онази религия, която служи на живия Бог, ще запази същото място в душата, каквото е имала отначало. А онези учения или религиозни системи, които нямат за върховна цел подобrenието на духовния ни живот, ще изчезнат пред съда на разума.

При това, трябва да правим разлика между понятията вяра и религия. Вярата е духовна способност, една от силите на ума, която играе важна роля в живота на човека. Религията, напротив, е душевно произведение, произтичащо от известно настроение на душата към изве-

стен обект, от който се предполага, че зависи нейният вътрешен живот. Това произведение на човешката душа може да се мени по форма и степен, в зависимост от умственото и духовно развитие на човека. На този, именно, факт се дължи обстоятелството, че това, което е религиозно за едного, съвсем не е религиозно за другия. Така, за пример, вярването в непогрешимостта на папата, един елемент от веруюто на католика, е до висша степен противорелигиозно за православния и протестанта. Този факт се потвърждава, впрочем, и от постоянните стълкновения на религиозните системи. Разбира се, всичко това произтича от разликата в убежденията на хората, чиито умове са различно настроени. Това обстоятелство ни навежда на заключението, че един и същ предмет може да се разглежда от различни точки и положения, които са свързани с интереси, нямащи нищо общо със самата същност на предмета. Обаче, тия частни интереси упражняват голямо влияние върху душевното настроение на човека и много пъти го заблуждават и отклоняват от пътя на духовното му развитие. Ето защо е необходимо да подлагаме на преценка всяко религиозно произведение, за да видим, дали почива на истината, или не. Щом намерим, че то не е съобразно с истината, наш дълг е да го отхвърлим, като човешка заблуда. Истинската религия трябва да се освободи от всички останки на миналото, от всичко онова, което се е натрупало в нея по силата на известни частни, чисто човешки съображения. В света няма вечни форми. Всичко се мени според вътрешните си нужди. Всичко расте и се развива, съобразно онзи вечен закон на живота, който изменя и преобразява нещата в природата, в съгласие с общата дейност.

Ние сме създадени да мислим, да преценяваме, да правим избор между нещата и да следваме пътя на разума, а не да приемаме всичко за безпогрешна истина, излязла, сякаш, направо от Божията уста. Без съмнение, Бог говори истината, ала човек, по причина на своето невежество и слабо развито морално съзнание, говори и истина, и лъжа. Тук, именно, лежи една от опасностите за успеха на истинската религия.

Не е така, обаче, с вярата. Тази сила на душата, благодарение на която човек, от самото начало на своето възраждане, е почнал да питае любов към онова невидимо същество, създател и крепител на цялата вселена, тя е извършила велики подвизи и дела. Тя е вдъхновявала душата на човека с велики и свещени мисли, с възвишени идеи за добро, истина, красота. Тази вяра и днес е един от най-мощните двигатели на науката и възпитанието. Тя е силата, която се таи в любовта към познаване на истината, и която ни кара да се стремим да издирваме и изпитваме всичко. Каква самоотверженост се развива днес в душата на човечеството, благодарение на вярата. Какви жертви се правят от всички високо-напреднали и благородни хора, за да ни се даде възможност да видим поне външните прояви на онази дейност, която се извършва дълбоко в недрата на природата. Само който е изпитал това, може да знае, каква радост изпълва човешката душа, когато сполучи да надникне в величественния дом на природата! Това е едно велико преживяване, което грее като светлина в живота на човека, и пробужда ума му и душата му към велики подвизи и дела.

Дотук ние разглеждахме въпроса за наука и възпитание в най-общи черти. Сега ще разгледаме по-конкретно, що е наука и що — възпитание. Науката и възпитанието представят два различни процеса, свързани с двояката дейност, която се извършва във вътрешния живот на човека. Те разкриват сложното душевно естество на човека, който е заставен от върховните природни закони да работи за организиране на своя вътрешен свят и за подържане на ред и хармония в него. Мислите и желанията, въз основа на същите закони, които действуват и във физическия свят, се стремят към центъра на тежестта, т. е. към началото на нещата. Този стремеж на мислите и желанията към техния гравитационен център, става извор на непрекъснатата душевна дейност, която се проявява в постоянни действия и противодействия, в постоянни смени на състоянията, характерни за душевния живот на човека. Характерът и естеството на тия душевни процеси създават условия за нашето правилно или неправилно развитие. Ако нашите мисли и желания се подбу-

ждат от истински принципи и се привличат от висши цели, то и резултатите от това ще бъдат благотворни за нашето развитие. В противен случай, ще се получат обратни резултати.

Вътрешната сила, която действа в живота на човека, има за цел да организира мислите и желанията в ума и сърцето му. Тя има за цел правилното и истинско запознаване на неговата душа с формите и силите на природата. От правилното разбиране на тия цели зависи истинското повдигане на човека. Тук, именно, ни идват на помощ науката и възпитанието.

Науката е резултат от мисловната дейност на ума, който наблюдава явленията в природата, изследва ги и се стреми да открие законите, които ги управляват. А възпитанието е резултат от познаването и прилагането на вътрешните закони, които управляват душевния живот на човека. Истинското възпитание е необходимо, за да се даде права насока на умствената дейност и разумно прилагане на придобитото знание, което трябва да спомага за съграждане на живота, а не за негово разрушаване. Образованието, в най-широка смисъл на думата, не е нищо друго, освен процес на въплъщаване благородни мисли и добри желания в живота на човека. Следователно, колкото повече образовани хора, в посочения по-горе смисъл, притежава един народ, толкова той е по-издигнат и по-развит духовно.

Днес, благодарение на широко развитото образование, познанията на науката, придобити от дълги наблюдения и експерименти, подредени систематично и направени достъпни за всекиго, могат да проникнат сред широките маси. Наистина, полето на съвременната наука е твърде тясно — то се ограничава почти изключително във физическия свят. Предметът, който ни занимава, има двойк характер: външен и вътрешен. Външният характер съставя физиологическата страна на умствения живот, а вътрешния характер съставя психобиологичната страна на умствения живот. Но в сравнение, например, с науката на древните гърци — която, както е известно, се е разпадала на седем клона: граматика, риторика, музика, логика, аритметика, геометрия и астрономия — нашата, западно-европейска наука, е направила огромен напредък. И това

е понятно, защото от гръцко време доднес, са станали големи промени в умствения и духовен живот на човечеството.

Със започване на християнската епоха, науката е направила гигантски крачки почти във всички клонове на познанието — в областта на физиката, химията, астрономията, математиката, геологията, анатомията, физиологията, биологията, психологията, а в последно време, и в областта на френологията *). Тя разкри неизчерпасмите природни богатства, от които днес хората се ползват тъй безогледно и тъй безотговорно, и даде на ума оня ключ, с който да отваря различните стаи на природната съкровищница, в която има всичко необходимо за задоволяване всестранните нужди на човешкия живот. Днес науката, подпомогната от огромното развитие на техниката, е станала мощен двигател, преди всичко, в економическия живот на хората. Този поток на човешкия дух към знание, към наука, е спомогнал образованието да стане общо. А с това, грубото невежество сред широките маси значително е намаляло. Човек започва да гледа умствено на света със съвсем друго око. Езикът на природата му станал понятен.

При това, благодарение развитието на анатомията, физиологията, биологията, днес човек има по-ясна представа за себе си, като жив организъм. Той познава доста тънко устройството и отправленията на своя мозък и нервна система, на своето сърце и дробове, на своя стомах, жлези и пр. Мозъкът, благодарение на дългите проучавания, не се счита само за една хомогенна маса, която действа като нещо цяло. Той се счита за седалище на всички душевни сили и способности. Той е, да се изразим образно, столицата, в която заседават всички представители на душата, под председателството на ума, който е главният ръководител на общите работи. Що се отнася до душата, бихме могли да я уподобим на една сфера от психично-жизнена сила, която приема впечатления от целия космос, чрез всяка точка на своята безкрайно чувствителна повърхност. Умът, от своя страна, би могъл да се уподоби на една жизнено-магнитна игла,

*) Настоящата книга е написана в 1896 г., по времето, когато френологията се намираше в своя разцвет.

чийто връх се движи и привлича с неописуема бързина към всяка точка от свърхчувствителната сфера на душата. По този начин, вътрешните и външни въздействия се приемат и предават от един център на друг.

В природата, която ни изглежда като един величествено устроен свят, пълен с разнообразие, има, наистина, нещо достойно за почуда и възхищение. Цялото мироздание, което чувствуваме и възприемаме като нещо цялостно, е построено от дребни, невидими с просто око частици. И наистина, според съвременната наука, материалната вселена е съставена от атоми, които не са прости и неделими, както се считаше до неотдавна, и представят цели планетни системи, дето електроните играят ролята на планети. Те са толкова малки, че, погледнати и през най-прозорливия микроскоп, остават невидими. Можем да си представим, каква е онази могъща сила, която е произвела, събрала и съчетала всички тия дребни частици, като образувала от тях милиарди светове, които е пуснала в пространството да се движат с неописуема бързина около определени центрове на тежестта. Ала не само това — същата тази сила е почнала да ги населява с живи и разумни същества, които се интересували от нейната работа и се стараели да отгатнат нейната замисъл и цел.

Онова, което е събудило съзнанието на човека и го накарало да тръгне по пътя на познанието, произтича от дълбока вътрешна нужда на неговия дух, вложена у него от върховните закони на живота. Тия закони заставят човека, чрез постоянна работа, да се стреми към съвършенство. И наистина, кой би работил и се трудил, ако не го заставяше гладът — тази въпиюща нужда на органическия живот? Кой би си блъскал главата да мисли, кой би се лутал да вникне в бъдещето, ако не го заставяха известни сили и събития, които произтичат от един свят, стоящ много по-високо в своите действия от физическия. Кой би работил да се домогне до по-висш духовен живот, ако не съществуваха онези дълбоки потици в душата, които я карат да люби ближните си? Без съмнение, една неотразима нужда на умствения и духовен живот е заставила човешкия дух да излезе от ограничената си животинска черупка и да започне да мисли и да разсъждава за бъдещето. Тройният живот на човека го подбудил да се

развива в три различни направления. Той почва с физическия живот, като основа, съгражда и развива умствения, като среда, и пробужда духовния, като връх над всичко в своята душа.

Първоначалният потик към наблюдаване и съзерцаване, колкото и малък да е бил той отпърво, колкото и малко да се е съзнавал от човека, е послужил за основа на неговия умствен живот. От това първо начало на знанието, което се зародило в духа на човека, се е развила човешката култура. Наистина, много култури са загинали, но причината за това е, че се лишавали от ония безсмъртни елементи, които са насъщна храна за подържане на духовния живот на човека. Добрата храна е необходима за подържане на който и да е организъм. Без това й качество, тя произвежда в органическия свят хилавост, в умствения — заблуждение и мрак, а в духовния — развращаване на човешките общества и нравствен упадък. Трябва да се има пред вид, че законите на природата са еднакви навсякъде, във всички области на живота.

Когато се говори за развитие и просвета, подразбира се общ стремеж на целия духовен живот към усъвършенстване в доброто. Деятелният дух на науката иде да поднесе своите услуги на човечеството и да му помогне в трудния подвиг, който му предстои да извърши, преди да дойде до истинското царство на мира, което Христос нарича Царство Божие. Както Той сам казва: това царство е вътре в нас, и то ще дойде в своята сила, само когато бъдем напълно готови да го приемем. Това царство предполага изчезване на всичко старо, установяване на един нов ред, който ще бъде вечен. Преди, обаче, да дойде това време, човечеството трябва да възтържествува над физическия свят. Силата на духа трябва да го повдигне и освободи от материалното и преходното, което така силно още го държи привързано към земята. Човечеството, в известен смисъл, прилича на червей, който едва е изпъзлял изпод земята. Разбира се, че при това състояние на земята не може да съществува никаква особено висока култура.

Но да се повърнем на въпроса. „Истината е кръг“, казва проф. Бородин, а знанието — многоъгълник, вписан

в този кръг. Всека година, всеки ден ние умножаваме страните на този многоъгълник и се приближаваме към кръга. Ние можем да го достигнем, само когато допуснем, като условие, вечността. Тогава значи ли, че не трябва да се интересуваме от науката? Разбира се, не. Винаги е далеч от истината онзи, който упорито се отвърща от нея.

Във вселената съществуват вечни условия за усъвършенстване на умствените и душевни сили. Каква ли дивна картина би се открила пред нашия умствен поглед, ако би могла да се повдигне завесата, която ни отделя от най-напредналите същества, силни в знание, мъдрост и добродетел? Макар че науката, сама по себе си, не може да измени великия ред на природата, все пак, тя има достатъчно сила да ни убеди да живеем съобразно с този ред, тъй като нашият успех зависи от съобразяването със законите на висшата разумна природа, които са закони и на нашия живот. Към това, именно, духът ни постоянно се стреми — да се научи да живее в пълната смисъл, съобразно законите на своето естество.

За да приключим с въпроса за науката, ще дадем едно последно определение. Науката, взета в най-дълбок смисъл, е произведение на човешкия дух, който е свързан с Великия Дух на Битието. В човешкия дух е вложен отначало стремеж да усвои по вътрешен път пътеките на истината и да схване законите на природата, за да може да впрегне енергията ѝ за своите нужди, да положи здрава основа за своето съществуване в добро и красота — най-възвишеният идеал на разума.

След това определение на науката, можем вече да пристъпим към въпроса: ксе е полето или областта, в която науката може да оперира? Това е един спорен въпрос, по който между учените и философите съществуват различни възгледи. Без да се спираме на тия спорове и разисквания, ние ще определим областта на науката, както я познаваме.

Сегашният ред във вселената се управлява от три главни и основни закони: гравитация, мисъл и биос.

Законът на гравитацията подразбира материята, мисълта подразбира ума, а биос подразбира душата. Тия основни закони управляват различни области на велик

миров свят и се отличават, както по степен на развитие, така и по същина.

1 | Законът на мисълта владее в умствения свят, седалище на мислите, дарбите, способностите и силите на ума. Царството на този закон е безпределно. То се простира по всички светове и вселени, дето живеят различни същества. Този закон е основата на всяка разумна самостоятелност. Основните му положения са еднакви на всякъде, без изключение. Разбира се, те се различават по форма и степен, но не и по същина. Тъй, например, геометричните истини, че цялото е равно на своите части; че правата линия е най-късото разстояние между две точки; че две отсечки, равни на трета, са равни и помежду си; че точките, които образуват окръжността, са еднакво отдалечени от една централна точка — навсякъде в умствения свят се разбират по един и същ начин. Тези аксиоми не могат да се разбират другояче, освен както са внушавани първично в нашите умове. Понятията за добро и зло също не могат да бъдат разбирани иначе, освен така, както се диктуват от върховния закон. На оногова, който убие брата си, или ограби ближния си, не може да се гледа другояче, освен като на престъпник.

В която част на вселената да се пренесем, нашият характер ще се преценява от всички разумни същества по един и същ начин: той ще се мери с една и съща мярка, сиреч, с мярката на истината. Злото у кое да е духовно същество не може да се счита за добро, понеже, както доброто, тъй и злото имат свои отличителни качества, които ги характеризират като такива.

2 | Законът на биос царува в духовния свят — извор на живота, на чувствителността, на усещанията, желанията, чувствата и емоциите на душата, както и силата на волята ѝ да възприема и усвоява онова, което ѝ се диктува от вътрешни мотиви.

Из недрата на биос произлиза цялата органична дейност, а тъй също и истинските понятия за добро и зло, за правда и неправда, за любов и ненавист. В границите на този закон започва нравствената свобода на избора, чрез който се определя, от какво-естество е всяка духовна дейност, и какви качества притежава. Тук всяко разумно и нравствено същество, по свой избор и свобода,

решава да посвети живота си в служене на едни или други начала. Това е едничкият духовен закон, който на-
селява всички светове с живи същества. Той е, който превръща енергията във вселената от едно състояние в друго и я впряга да служи на душата, за нейното по-
вдигане. Той е, който пръска навсякъде благословение, който пълни сърцата на всички живи същества с вяра и любов, с мир и радост. Биос е вечната основа на Битието, първият и последният във всичко.

Гравитацията, както споменахме, господствува във физическата вселена, която е дом на всички живи същества. Границите на тоя закон е самата безпределност. Откъде почва и къде свършва неговото действие, съвременната астрономия не е в състояние да ни каже.

Отде почват и де свършват границите на този закон, не се знае. Според следните кратки данни, ние можем да си съставим най-повърхностно понятие за обширното владение на този закон.

Най-близката до нас звезда е Алфа Центавър (α Centaurus). Светлината от тази звезда идва до нас приблизително за четири години, като всяка секунда изминава по 300 хиляди километра. *Усби*

В астрономията, поради грамадното разстояние от нас до звездите, е въведена нова мярка, наречена светлинна година. Това не е нищо друго, освен разстоянието, което светлината изминава за една година. Ако искаме да превърнем в километри светлинната година, трябва да умножим: $60 \times 60 \times 24 \times 365 \times 300,000$, но тъй като цифрите в астрономията говорят малко, приета е в звездната астрономия светлинната година, като нова мерна единица. Има и други мерни единици, например, парсек, която, обаче, не ще употребяваме тук.

Вселенската система, от която ние съставяме частица, наречена „Галаксия“, или „Млечен път“, се очертава, според новите изследвания на космогонията, като една двойно изпъкнала леща, от безброй много звезди (слънца), една част от които образуват спираловидни разклонения. Диаметърът на тази система в екваториалната и равнина е около 100 хиляди светлинни години. Това ще рече, че най-бързият куриер във физическия свят — светлината, ако е нужно да премине от единия до другия край, ще

трябва, със скорост 300 хиляди километра в секунда, да пътува 100 хиляди години.

Новите космогонични изучавания допускат, че нашето слънце е част от една по-малка група звезди, която образува една по-локална система, която, макар и вътрешна част от млечния път, се намира доста настрана от неговия център. Цялата галактическа система не е неподвижна. Тя се върти около ос, която минава през центъра. Намерено че, е нашето слънце прави едно заобикаляне около тази ос, приблизително за 240 милиона светлинни години! Около 30 милиарда звезди (слънца) образуват тази звездна система.

И това е само една от вселените на големите вселени. Много такива вселенски острови са пръснати в безбрежното пространство на всемира. Но ние не сме в състояние да обхванем цялото величие на светостроението с нашите, макар и усъвършенствувани, но все пак оскъдни средства за наблюдаване.

Каквито и да са хипотезите на съвременните астрономи за вселената, колкото и да са различни техните схващания върху това, дали тя е крайна или безкрайна, по необходимост, ние трябва да допуснем, че броят на звездните вселени, действително съществуващи, макар и невидими за нас, на дело е безкраен. Нека си представим, че имаме крилата на един ангел и можем, следователно, да излезем вън от пределите на нашата ограничена за погледа ни вселена на едно разстояние толкова голямо, щото разстоянието, което ни отделя от най-отдалечената звезда, видима за нашите най-мощни телескопи, да се счита просто като една стъпка в нашето небесно пътешествие. Какви ли чудеса на мирозданието биха се открили пред нашия смаян поглед? Пред нас, може би, щяха да се открият звездни системи от по-висок ред. Пред тях нашите видими небеса биха изглеждали просто като нясъчно зрънце край брега на океана. Ние, може би, ще пътуваме милиони и милиони години в разни направления и все пак бихме срещнали все нови и нови слънца, нови светове, нови вселени, които постепенно ще изплават из вечността и ще се приближават към нас. И, може би, тогава ще се попитаме, няма ли край, няма ли свод, няма ли небе, което да ни спре? Винаги ли пред нас ще се

разкриват нови простори? И сигурно, тогава ще разберем, че сме едва в предверието на вечността, чийто център е навсякъде, а окръжността никъде. Наистина, на велики мисли ни навежда вселената със своята необятност — мисли, които са пълни със смисъл за ония, които разбират. И тъй, безпределно е царството на гравитацията, безкраен е светът на ума, необятен е светът на биос. Тия три свята, именно, със своите сили и субстанции, със своите закони, които ги управляват, съставят областта на истинската наука.

Този троен състав на космичния свят, въплътен и в естеството на човека, е причина да се развият в неговото съзнание понятията за материя, ум и душа.

В случая, веществото представя формата, умът — силата, душата — животът. Тези понятия са станали предмет на три главни школи или философски системи: материализъм, който приема само материята за съществена; идеализъм, който приема само ума за действителен, и спиритуализъм, който приема само духа и душата за абсолютно реални. Всяка от тия философски школи тълкува и изяснява по свой начин, явленията в природата. Науката, обаче, не е отговорна за едностранчивите и погрешни тълкувания на тия философски школи. Тези три течения в умствения свят упражняват голямо влияние върху обществения живот, обуславяйки миросгледа на хората в дадено време. Според това, кое от тези учения преобладава, мени се съответно и умонастроението на хората. Тези влияния са спорадични. Те се проявяват в известни периоди на човешкото развитие, като вземат най-различни форми. Умът на един човек може да мине и през трите влияния. Наклонността ни към едно от тия течения ще зависи до голяма степен от устройството на нашия ум, мозък, обуславящ начина на нашето мислене. Именно, френологичните изследвания показват, че ако в умствената организация на един човек преобладава способността да мисли отвлечено, умът ще приеме за миросглед идеализма. Ако в умствената организация на човека преобладават наблюдателните способности — способностите на обективния ум — той ще приеме за миросглед материализма. Ако пък в умствената организация на човека преобладават хуманните и морални чувства, той ще приеме за миросглед

спиритуализма. Или, да се изразим по-конкретно, на френологичен език: ако предните центрове на мозъка, съответстващи на челните издадини, са по-развити от долните, умът клони към идеализъм. Ако пък долните центрове (над веждите) са по-силно развити от горните и предните, умът клони към материализъм. Ако, най-сетне, горните центрове, локализирани в коронната част на главата, са по-силно развити от долните и предните челни центрове, умът клони към спиритуализъм.

Науката е показала вече, че каквото направление и да вземем, животът ни ще се определи от общи и неизменни закони. Никой не може да живее извън тия закони. Ето защо, ако човек иска да избегне излишните страдания, трябва да се съобразява с изискванията на своя духовен живот, който се корени много по-дълбоко от коя и да е друга душевна дейност. И единственото спасение за човека от превратностите на този свят е приобщаването му към оня живот, който дава свобода, самостоятелност и благородство на характера. Накрай ще добавим, че един от въпросите, които се разискват с особен интерес от учени и философи, е въпросът за характера и стойността на така наречените „научни истини“. Не е тайна, че много „истини“ в науката е трябвало да рухнат под удара на нови научни факти, на нови открития. При това, съвременната наука има много теории и хипотези, които се сменят понякога не през векове, а през години. Къде е тогава, ще попитат някои, критерият за различаване на онова, което е истинно в науката, от онова, що е неистинно и преходно? Хъксли е дал едно правило за преценка на научната истина. То гласи: Не давай неограничено съгласие на никакви твърдения, освен на онези, чиято истинност е тъй очевидна, че са въвн от всяко съмнение.

При произнасяне на тази първа заповед на науката, съмнението се е настанило в нея. Науката го е пренесла

от седалището на покаянието, дето то било турено между най-ужасните грехове. Тя, обаче, го поставила на видно място, сред първите задължения, които ѝ приписва научната съвест. Това съмнение, което науката допуска в своята работа, и което Гьоте нарекъл научен скептицизъм, има, обаче, стремеж да превъзмогне себе си. То не е онова неверие, родено от тъпоумие и невежество, чийто стремеж е само да съществува и да извинява себе си за своята леност и равнодушие. Задачата на науката е да изработи прави съждения и истински възгледи за целокупния живот, който функционира в мирозданието. Нашият ум се нуждае от истински идеали, които да му вдъхват сила да ръководи живота ни в пътя на знанието и мъдростта.

и да
стремите
цел

ДВА ВЕЛИКИ ЗАКОНА ЗА РАЗВИТИЕ

В природата има един общ план, един общ стремеж и една обща цел. Чрез тия три неща, природата се проявява като едно велико единство, като едно цяло, чиито части са тясно свързани по силата на едно вътрешно сродство. Най-важното за нашия наблюдателен ум е да проследи тази връзка, това тясно сродство, което се установява на всяка крачка в природата. Една от най-великите задачи на разума е да разбере смисъла на законите и естеството на силите, които създават тази пълна хармония, това единство в нейната система. Освен това, той трябва да ни запознае и осветли чрез положителни факти за отношението им спрямо нас, разумните същества. Той трябва да покаже задълженията, които се налагат на нас и на всички други същества, по силата на една вътрешна необходимост, съобразно законите на разумната природа, чиито действия по същина остават неизменни. Тия закони и сили, с всички условия, които съдържат в себе си, са оня краеъгълен камък, върху който е положена основата на живота. Тук, в недрата на тия условия, душата придобива онази тайнствена способност, с помощта на която започва да изгражда своето жилище — организъм. Чрез него тя започва да проявява своите скрити сили и способности при развитието си и да се подготви за една по-висока предстояща дейност. Върху тази здрава основа, умът може смело да изгради своето положително знание за истината — единствената храна за подържане на неговото съществуване. Върху същата основа и разумът добива сила да гради своя величествен „храм на възпитанието“. И тук строител е духът на истината, който вече действа в душата на човечеството. Под покрива на този храм, човек трябва да се възпита в три главни и

основни начала: истина, добро и любов. От тоя храм всички трябва да излезат като благородни граждани на бъдещето царство. И това царство не е далеч. То работи вече в света, пътят за идването му се строи, и рано, или късно, то ще се въдвори на земята. То е царство на истинския дух, царство на правдата. В него човек ще се повдигне над силите и стихииите на физическия свят и ще ги овладее. Той ще съзнае, че не е роден да бъде роб, а свободен; че не е създаден да върви сляпо, а разумно; че не е роден да се управлява от страстите — едни от неорганизираните, бушуващи сили на животинската природа — а от духа на знанието, което ще му донесе мир и свобода. Тази велика мисъл е вече дълбоко проникнала в човешката душа. Със сигурни крачки човечеството се движи към онзи нов живот, дето дари пълна свобода, и дето любовта ще бъде общ закон за всички.

Но да не мислим, че за постигането на това царство са достатъчни само мечти. Не, хората трябва да бъдат дейци, съзнателни работници за изграждане на това велико дело. То е необходимо условие за всички. Защото ясно е, че за да се извърши каквато и да е промяна и преустройство в човешкия живот, изискват се условия, изискват се съзнателни усилия, изисква се непреодолим стремеж за постигане на поставената цел. Ала не стремеж стихисен и инстинктивен, а с определена насока, очертана от човешкия разум, разполагащ с всички придобивки на науката. За да се създадат условия, да се предизвикат усилията и да се пробудят стремежите, необходима е енергия и душевна мощ, която да е проникната и въодушевена от великите, заветни цели на живота. Тези цели включват, преди всичко, духовно повдигане на членовете на обществото, което може да се постигне само при наличието на добра почва, благородни средства и разумни начала.

Нека не си въобразяваме, че може да има и друг изходен път от мъчнотиите и противоречията на сегашния живот. Досегашният опит показва, че колчем се е вървяло по други пътища, резултатите са били все гибелни. Ние не можем да се надяваме, че с нас ще стане някакво изключение. Едни и същи причини докарват едни и същи последици. Поне науката в това отношение е

хвърлила достатъчно светлина и ни е избавила от опасността да мислим, че явленията и събитията в природата могат да се извършват произволно. В областта на нравствения живот законът е същ. И в нравствения свят владеят закони, които изключват всякакъв произвол при преценяване на човешките постъпки. Според това, как човек е постъпвал — добре или зле, ще бъдат и последиците. Това е намерило израз във всеизвестната поговорка: „Каквото човек посее, това ще пожъне“. За земята това е очевидно — тя ражда жито, но ражда и бодили. Слънцето, топлината и влагата, които съответствуват на силите, действащи в нравствения свят, еднакво възрастват и житото, и бодилите. Както и да е, но фактите показват, че, в края на краищата, човек получава равностойното на онова, ксето е дал или посял. Разбира се, срещу тия твърдения може да се повдигне не едно възражение. Но очевидността на тия твърдения, благодарение на опита, е така неоспорима, че всякакви възражения са излишни. Събитията в света не се управляват от нашата воля, нито пък животът, взет в неговата целокупност, се урежда и устройва според нашите детински схващания. В природата има закони, и то неизменни, които движат човека напред, без да го питат, дали техните действия са съгласни с неговите възгледи, или не. Нима за нашето идване на земята някой ни е питал, дали е по угодата ни? Кой създаде онази първоначална клетка, която стана виновник за нашето съществуване? Лесно е да се разправя, как тази клетка минава от едно състояние в друго, и по този начин образува всички родове и видове животни. Но защо трябваше да мине тя през един такъв дълъг процес на развитие? Без съмнение, всичко това не е зависело от първоначалната клетка, а от онази върховна воля на мировия живот, която си има своите съкровени цели. Каквото и да си мислим, обаче, за нашето съществуване, каквото и да предполагаме за своето битие — дали то зависи само от материята, или пък и от ума, и душата, практически резултатът от нашите расъждения ще бъде, в края на краищата, един и същ. Факт е, че ние се раждаме и умираме, без да щем, като при това понасяме известни страдания в живота, без някой да може да ни освободи от тях. Въпросът,

обаче, не е дали да се раждаме, или да не се раждаме; дали да умираме или да не умираме. Въпросът е, след като вече живеем, как да подобрим условията на нашия духовен живот, който нито се ражда, нито умира, а постоянно расте и се развива.

Но да се върнем на предмета. Казахме, че за да се повдигне човечеството, необходима е добра почва, благородни средства и разумни начала. Как ще дойдат те? Добрата почва ще ни се даде от природата, щом почнем да работим съобразно нейните закони. Истинските и благородни средства ще ни се посочат от науката, почиваща на положителен опит. А разумните начала ще ни се вдъхнат от възпитанието, изградено върху споменатата по-горе основа. Истината, когато се разбере от ума и усвои от волята, става един от най-мощните фактори за възраждане, повдигане и напредък на кой да е индивид, на кое да е общество, на кой да е народ. Тя пробужда онази сила в душата на човека, която наричаме любов. Тази велика сила събужда и потиква към развитие всички наши способности, като съгласува тяхната дейност с общата, колективна дейност на вселената. Под нейно влияние, в човешкия дух се заражда великият стремеж да твори, да гради, да създаде култура.

Понеже любовта, носител на цял един свят от нови сили, живи и съзнателни, трептящи в по-висока гама, става вече главен двигател на живота, по необходимост, човек трябва да се приспособи към ония условия, които тя носи. Не стори ли това, очаква го смърт. Това е, впрочем, общ закон в природата: само онзи организъм преживява всички кризи и преобразования в живота, който успее да се приспособи към новите условия. В естествознанието, в Дарвиновата теория за еволюцията, този закон е известен под името „преживяване на най-годното“. И наистина, естественонаучните изследвания показват, че в живота устояват само онези животни, които са вървели в съгласие с последователните стадии на развитие. Човек, който се намира на върха на сволуционната стълба, подлежи на същия закон. От него, обаче, се изисква много повече, отколкото от другите същества. Това произтича от факта, че той е нравствено същество, одарено с разум, на което природата е отредила известни задължения, произ-

лизащи от самото му естество. В човека, впрочем, съществуват две еволюции, за които ще говорим по-нататък.

Погледнат като органическо същество, човек представя един сложен, многоклетъчен организъм, каквито впрочем са и животните, и растенията. Макар естествениците — материалисти да твърдят, че той е само една сложно устроена машина, която е резултат от действието на физико-химични сили, фактите, обаче, показват — стига да се погледне непредубедено на тях — че в устройството на човешкия организъм са взели участие разумни сили. Тези сили постоянно действуват в него. Организмът на човека не е един „саморегулиращ се автомат“ — една може би, добре изкована, но нелогична научна измислица — в него се проявява една вътрешна организационна дейност, от каквата в машините няма и помен дори.

Изобщо, природата не е един безсмислен или несъзнателен механизъм, действуващ сляпо по законите на случайността, както изглежда за погледа на най-повърхностните умове. Впрочем, мнозина учени, с по-прозорлив ум, способни да четат езика на фактите, далеч не споделят този възглед на ония, които действително страдат от умствена слепота. Истината е, че природата е жива и пълна с живот навсякъде, дето условията на върховните и закони го допускат. В нея действуват разумни сили, които ние едва сега започваме да откриваме. Ако това не беше така, ние никога не бихме могли да споделим своите мисли един с друг. Не е ли чудно, че посредством движението на езика, ние се разбираме с другите? И не е ли още по-чудно, че посредством известни знаци, поставени в определен ред, ние можем да разберем мисълта на техния автор, който, може би, отдавна е напуснал този свят. По силата на какви физиологични и психологични закони се извършва този процес в нашия мозък и как се предава истинския смисъл на известна идея, която така непосредствено преминава от външния свят в нашия ум и ни убеждава в съществуването и присъствието на друг един ум, който е мислил и е разбирал нещата като нас. Това е, безспорно, един важен въпрос, който още не е решен от науката. Действията на физическите сили, като топлина, светлина, електричество, магнетизъм се пренасят от едно място на друго, посредством трептенията на етера. Това

е поне една от най-разпространените научни теории. Но по какъв начин се пренасят нашите мисли от един ум в друг? Наверно, и в случая съществува известна среда, която помага за разпространяване на мисълта. Само чрез допускане на такава умствена среда, ние можем да изясним явленията на умствения свят. Има философи и учени, които мислят противното. Но нима същността на Битието и реалността, така както съществува в природата, зависят от нашите предположения и възгледи? Ние можем да подържаме една или друга теория, но за предпочитане е един разумен човек да познава и поддържа истината. Ценността на едно учение зависи от реалната стойност на фактите, с които то разполага. Тия факти, изяснени в светлината на истината, която едничка е в състояние да просвети ума на човека, носят онази увереност в себе си, която от нищо не може да се поколебае. Тази увереност произтича не от една външна светлина, резултат от логичното изяснение на фактите, а от светлината на истината, към която душата на човека трябва да стане особено чувствителна. Разногласието, което привидно съществува сред учения свят, както изтъкнахме това в първата глава, е следствие от устройството на мозъка и от развитието и качеството на умствените центрове. Тази е причината, поради която хората различно разглеждат и преценяват един и същ предмет. Очевидно е, че в каквото направление се развил най-много умът, в него той действа и работи с по-голямо усърдие.

Ще повдигнем сега един загадъчен въпрос, който често вълнува хората. Това е въпросът за смъртта. Какво нещо е тя? Наистина, ние познаваме донейде действието ѝ, но причините ѝ остават скрити. Науката, в своите изследвания, идва до заключение, че не съществува абсолютна смърт. Смъртта, според нейните схващания, е нещо относително. Тя дори е необходима за такъв свят като нашия, с такова устройство. Там, казва тя, дето има смърт, има и живот. От това трябва да се подразбира, че смъртта съществува само в областта на органическия живот. Горното изречение, обаче, може да се вземе и в преносна смисъл. В непрестанната смърт е и проявата на непрестанния живот. Докато човек умира, това е знак, че живее. Щом, обаче, престане да живее, ще престане и да умира.

Това е физиологичната действителност. Погледнете човешкия организъм, и вие ще видите, че в него едновременно се извършват два процеса — живот и смърт. От една страна, силите на смъртта действуват така, че турят край на всяка органична дейност, а от друга — силите на живота постоянно подновяват тази дейност. От една страна, агентите на смъртта постоянно подкопават основите на клетките, а от друга — агентите на живота постоянно поправят и подкрепват тези основи. От една страна, смъртта постоянно разрушава живите клетки в телото, а от друга — животът постоянно ражда нови клетки, които заемат мястото на загиналите. От това следва, че смъртта е противоположен процес на живота. Той е, следователно, нещо частно, а не общо. Този процес произлиза от факта, че един живот поглъща друг. В действителност, нищо не се губи, нищо не изчезва. Изчезва само формата. Природата, допускайки смъртта, гони някаква тайна цел, която още не е напълно уяснена в нашия ум. Можем да кажем, че човечеството не умира, но че общият живот минава от поколение в поколение, като развива своите вътрешни възможности, разширява своя обсег, възраства в сила и мощ и се повдига към царството на духа. Животът има силата да се освобождава от лошите влияния, вмъкнати в него от известни същества или души, които неправилно са разбрали целта на живота. Те са ония малоценните, в биологичен и психологичен смисъл на думата, които понижават общия уровень на човечеството.

И тъй, смъртта прави едно благодеяние на човечеството, понеже другояче органическият живот би бил невъзможен. Ако предположим дори, че той може да съществува във форма, подобна на настоящата, той никога не би направил нито крачка напред по пътя на усъвършенствуването. Това е, впрочем, един от изводите на естествознанието. Знайно е, че някои от нисшите животни се размножават с такава бързина, че едва ли можем да си представим, какво би станало от земята след един век, ако смъртта се премахнеше. Наверно светът би се вмирисал само от изверженията на тази сган. И вместо да умираме полека, щяхме да измрем изведнъж. Трябва да знаем, че разумната природа отдавна си е направила сметките, като е предвидила всички възможни случаи. И ако,

по наша преценка, тя постъпва в някои случаи и нечеловеколюбиво, за което има сигурно дълбоки причини, които я заставят да действа по този начин, понеже тя е намерила, че от всички други начини той е най-добър. Целта на природата не е да увеличава и умножава органичния живот по количество, а да го развива и усъвършенствува по качество. Нейният стремеж е да повиши трептенията му, да му спомогне да прояви своята вечна същина, която, според закона на биос, може да се пренася в коя да е част на вселената и да заема онова място и положение, което ѝ подхожда в дадения момент.

Вечният живот, по силата на своето естество, изисква и вечни условия, които не съществуват никъде другаде, освен в безпределността на вечната вселена. Тази е причината, дето в никой от материалните светове животът не може да бъде вечен, защото материалният свят не съдържа ония постоянни, неизменни условия, необходими за подържане на вечния живот. Той е изложен на непрекъснати промени, които не могат да не произвеждат известни разрушителни действия. Така че смъртта, физически погледнато, е резултат от постоянните промени, на които са подхвърлени елементите в природата. Кислородът е първата отрова, която поглъщаме, казват химиците. Отрова в този смисъл, че произвежда горене и окисляване в нашия организъм, съпроводени с цяла верига химични реакции, които, от една страна, носят възраждане и закрепване на човешкия организъм, а от друга — смърт. Все пак, въпреки че смъртта постоянно подкопава нашия живот, мнозина се надяват да намерят ключа за придобиване безсмъртие на плътта. „Ще дойде време, казва философът Спенсер, когато вътрешните условия на органичния живот ще бъдат в съгласие с външните условия на природата, и тогава животът ще стане постоянен, нека кажем вечен. Онези, които придобият този живот, ще бъдат блажени.“

Но да се върнем на предмета си. Целта, която преследва животът в природата, е двойка: първо, образователна и второ, възпитателна. Образователният процес има за задача всестранното подготвяне на човека, а възпитателният — да приспособи силите му към живота и да им даде права насока. Благодарение на тези два процеса,

човек е добил способността да се ползува от богатствата на природата, приготвени за нуждите на неговия физически и духовен живот. Защото всяко живо същество, със своето появяване в света, изисква и съответни условия за развитие. Човек е бил призван на земното кълбо сред известни условия, отначало много трудни, да работи най-усърдно, съобразявайки се с наставленията, които му били предписани от нравствените закони. Тежките външни условия, в които се намирал той, държали постоянно нащрек неговия нагон за самосъхранение. Съдбата му, наистина, съвсем не е била лека. Изложен на постоянни борби за запазване на живота си от множество врагове, обречен на непосилен труд, мъчнотии и страдания, човек постоянно изпитвал нейните безмилостни удари. Природата, неговата възпитателка и наставница, не го оставяла ни минута в безделие, за да не се възвърне отново към живота на своето детинство, към онава първобитно състояние, когато, в течение на хиляди години, се скитал като животно, без да мисли, без да разсъждава и без да разбира, защо и за какво се е родил. Природата, която зорко бдяла над него, не желала да го гледа лениво и безделно същество, със спящо съзнание, което се пробуждало само под влияние на въпиющите физиологически нужди — глад, жажда, непосредствена опасност за живота и пр. Тя предвидила тази опасност за неговото развитие и за да го избави от пълно обезличаване и израждане, била принудена да го постави в такива условия и такава среда, където да е заобиколен с хиляди мъчнотии и опасности за своя живот. Борбата за съществуване се явила за него единствено средство за запазване от многобройните му врагове. Трябвало е той да се бори не само против хищните зверове, които го застрашавали всеки ден, а и против грубите сили на природата, които сякаш се превърнали за него в заклетии врагове. Той бил принуден да търси изходен път от това трудно положение, но докато намери изход и да си проправи път, изисквали се хиляди и хиляди години непрекъснатата работа. В борбата за живот, в която самата природа го хвърлила, трябвало е най-безпощадно да изтребва своите врагове и със силата на оръжието си да си проправя път по лицето на земята. Той бил при-

нуден да премахва всички препятствия, които му се изпречвали на пътя. Трябвало е да работи упорито, за да подготви почвата на земята за своята бъдеща земеделска работа, която била една от първите условия за подържане на човешкия род. Само по такъв начин, той могъл да се размножава по земята и да я направи поле на своята дейност. Дотук човекът е вършил своите работи несъзнателно. Той не можел да предвиди, какво ще му донесат бъдещите векове, и какво ще създадат бъдещите поколения. В него още не било пробудено съзнанието за духовен живот. Затова той не бил още в състояние да разбира онези духовни закони, които са имали мощната сила да го направят свободен и да пробудят у него великата способност да мисли и да се изказва. До това време човек се управлявал само от страха, — законът на животинския свят. Той се бранел, благодарение на своя нагон за самосъхранение — един от най-будните и деятелни инстинкти в животинското царство. Лесно е да се разбере, че ако човек бе останал подвластен само на страха, той не би се повдигнал над общото равнище.

Но Върховният Дух на живота предвидил тази опасност. Той знаел, че ако човек остане в това полуживотинско състояние, в недалечно бъдеще, той ще развие в себе си най-лошите склонности и в скоро време ще стане ужас за всички. Така че, вместо да създаде от него едно интелигентно и благородно същество, което да отговаря на своето първоначално предназначение, той би създал един човешки изверг, който щеше да потопи земята в кръвта на своите ближни. Ясно е, при това, че нищо не би било в състояние да обуздае неговата природа, освен смъртта, която туря край на неговата жестока дейност. Този е естественият изходен път от кризата на живота. В това, впрочем, няма нищо необикновено. Подобна участ е постигнала много животни, които изчезнали безследно от лицето на земята.

Природата, обаче, в своите велики възможности е разполагала и с други средства, освен смъртта и унищожението, за да избегне една такава нежелателна катастрофа. Ясно е, следователно, че всяко друго разрешаване на този въпрос е било за предпочитане пред унищожаването на човешкия род, който представлял плод

на онази космична сила на живота, работила непре- ривно в течение на стотици и хиляди години, следвайки известен план. Не напразно, тя е харчила енергията си за това същество, което облякла в плът и кръв, подобно другите животни. Обаче, тя се показала някак по-благо- склонна към него, като му дала много повече и по-бо- гати условия, отколкото на останалите живи същества. Защо е сторила това, защо е отворила свободен път на човека и му дала вход в своя дом, да се ползува с ней- ните извънредни привилегии, които на другите животни били отказани? Това засега остава тайна за нашия ум. Ще загатнем само, че причината за това различие се ко- рени в ония особени качества, които отличават човека. Макар човекът да се явил по-късно от другите съще- ства на земята, по своето вътрешно естество той е по- стар от тях. Това твърдение намира подкрепа в слож- ното устройство на неговия организъм и в развитието на духовните му сили, които у животните почти дремят. А знаем, че колкото един организъм е по-сложен, толкова повече време се изисква за неговото създаване и устрой- ство. Човекът, като отделен род в органическата еволю- ция, се явил подир всички, но естеството му е съществу- вало преди всички. Редът, който ние виждаме в разво- я на органическите същества, е перспективно обърнат в на- шия ум. Всички форми на органическият живот са само стъпала, които показват, откъде е минал човекът и по ка- къв естествен път е възлязъл до положението, дето го намираме днес. Душата му възлиза от бездната чрез клет- ката, а духът му слиза отгоре, посредством силата на живота.

В този период на човешкото възлизане по стъпа- лата на органическото развитие, някъде към края на при- родната стълба на първата еволюция, се ражда нова епоха за човешката душа. Напредналото естество на човека налагало необходимостта, да се подчини на един друг закон — „великият закон на дълга“ — да се подложи на едно ново влияние — влиянието на най-великата сила в природата — любовта. Само тази сила, действаща в гълбините на душата му, е била в състояние да го избави от израждане и преждевременна смърт. Любовта съдър- жа условията, качествата и средствата, с които да обуз-

дава влеченията на грубата му природа и да развие Божественото му естество, което единствено е в състояние да направи от него истински човек. Само любовта е обладала силата да го изтръгне от неговото варварско състояние и да му покаже правия път на неговото възрастване. Постигането на тия резултати в живота на човека било една трудна и деликатна задача. Трябвало да станат редица промени в неговия душевен живот. Неговите усети, неговата чувствителност, неговите душевни възприятия, неговите мисли, а заедно с това и умствените центрове на мозъка му претърпяли коренно пресъобразование. А това дало нов тласък на неговата духовна еволюция, в резултат на която, в него се оформили понятията за правствен свят. След тази радикална промяна в естеството на човека, той бил вече в състояние да разпознава правото от кривото, доброто от злото, истината от лъжата. Подчинявайки се на този мощен духовен поток, произтичащ от любовта, той бил принуден да следва пътя на разума. В този път се налагало, човек постоянно да се подвизава, макар и да е правил чести отклонения. Любовта вдъхнала в душата на човешка нов живот, истински разбирания, добри желання. Тя породила у него стремеж към доброто, към истината и красотата.

От действието на тия два закона — законът за самосъхранение и законът за дълга, в душата на човека се зародила борба. Тя се дължала на пробуждането на неговата духовна природа, която извикала да се яви човешкият дух на сцената на живота, да поеме управлението на човешките действия и отговорността за неговите дела. Без тази вътрешна борба, без това вътрешно възпитание, на което човек бил подложен при изпълняване изискванията на върховните закони, той завинаги би останал там, дето си е бил отначало и не би се отличавал твърде от другите животни. В такъв случай, нямаше нужда да се търси тъй нареченото изгубено звено, което го свързва с по-нисшите животни. Тогава това звено щеше да си е на мястото. Днес, обаче, то е изгубено. Ала това не трябва ни най-малко да ни безпокои, понеже с изгубването на едно нещо, развитието на човека е спечелило друго, много по-драгоценно. Когато човек се изправил на двата си крака върху земята той се научил да мисли.

Споменатите по-горе два закона — за самосъхранението и дълга, представят нещо, като двете противоположни страни на нашето естество. Те са двата центъра, около които се върти цялата наша дейност в живота. Те са свързани с две истории, които ни разказват за началото на нашия живот, за миналото, настоящето и бъдещето на нашето съществуване. Тия два закона биха могли да се уподобят на две политически партии в една държава, които се борят за власт и първенство. И едните, и другите полагат всичките си усилия да убедят обществото, че техните стремежи, желаниа и цели са най-добрите, и че с тяхното идване на власт, всичко ще тръгне на добре. Колкото и да са убедителни техните речи, все пак единствено меродавен си остава опитът. Той ще разреши въпроса — дейността на коя от двете партии е, наистина, полезна за обществото. Впрочем, всеизвестен е фактът, че всичко в природата се подлага на опит, за да може точно да се прецени. Нещата в природата се оценяват според тяхната стойност, а последната напълно зависи от тяхното естество. Силите, които действуват в живота, се ценят според качествата на произведената енергия, която причинява или полза, или вреда, както за личността, така и за обществото. Ползата се явява във възрастване и съживяване на организма, в който душата действува, а вредата се констатира по разстройствата на този организъм.

От установяването на този общ закон, нашият ум е придобил истинско мерило, което ясно показва, кои неща са подходящи и съобразни с истинската природа на човека, и кои не. С други думи, всяка дейност се определя по своите последици и резултати. Ако човешкият ум не бе подложен на влиянието на страстите, всеки човек, без изключение, би избирал онова, което е истинно и добро, както за него, така и за другите. Но за жалост, във всекидневния живот това не е така. Опитът показва, че страстите владеят, а разумът слугува. От това положение страда човешкото естество. Много често хората избират не онова, което разумът им диктува, а онова, към което страстите ги влекат. Страстите, обаче, са слепи и неразумни, и това не е само поетична метафора, а действителен факт. И историята многократно потвърждава, че всеки народ или общество, които се оставяли да бъдат ръко-

водени от тях, безвъзвратно са пропадали и загивали под ударите на съдбата.

Ето защо, трябва да се даде широк простор и пълна свобода на действие на разума; той е, който трябва да поеме ръководството на човешката дейност. Само тогава ще може да се поправи оня неестествен ред, който царува днес в човешките общества.

Но нека разгледаме накъсо, отде е произлязъл този, пълен с недъзи, обществен ред. Нека видим, защо човек е пренебрегнал повеленията на разума и защо върши дела, които далеч не отговарят на неговото истинско призвание, нито пък го препоръчват като разумно същество, притежаващо високо развити интелектуални и морални качества. Причината се корени в следното. Намирайки се под внушенията на първия закон за самосъхранение, който има пред вид изключително живота и щастието на отделния индивид, човек неправилно е изтълкувал постановленията на природата. Той останал с впечатлението, че неговият личен живот и щастие са най-важното, най-същественото в света, и че всички други същества, каквито и да са те, трябва да служат на неговия живот, на неговото лично щастие. Човек схванал това щастие в най-материалния му израз — да яде, да пие и да се весели, да се чувства охолен и да има свободата да върши всичко, каквото му хрумне. Разбира се, че за едно същество с подобни схващания, по-добър живот на земята не може да има. Но общочовешкият опит показва, че подобна свобода струва живота на много други същества. Ако човечеството би приело този егоистичен принцип за основа на своя живот, целият свят тутакси би изпаднал в невъобразима анархия, която ще помете от земята всички цивилизовани общества. Самосъхранението, по силата на своята природа, е родило себелюбието — майка на всички пороци. Себелюбието, от своя страна, подчинявайки се на вътрешните пориви и влечения на своето естество, е създавало такива неща, които историята на човечеството е нарисувала с най-черни краски. Паметниците на себелюбието се издигат като свидетели на всичко, което се вършило в миналото. Те стоят като свидетели на онова, което и днес се върши под влиянието на този, така наречен, свещен егоизъм. Себелюбието е покварило душата, поробило

разума, потъпкало правдата, потушило съвестта, създадо робството във всичките му видове, произвело войните, изгонило истината и заточило добродетелта. Всички тия дела и днес се ширят по света, само че в по-цивилизован вид. Наверно, думите на онзи хуморист, който е казал, че дяволът е способен да се цивилизова, кога влезе в човека, съдържат каква-годе истина. Трябва да дпуснем, че законът на еволюцията господствува и върху мрачния дух на този паднал ангел, само с тази разлика, че в неговото естество произвежда „дяволуция“. Несъмнено, това същество на крайния егоизъм постоянно бива тласкано и обезпокоявано от силите на Върховния Дух на природата, който заставя всички твари да вземат участие в нейната колективна работа.

Съществата на злото, обаче, днес са станали по-тактични. Надали има по-тънки дипломати от тях. Те държат здраво онова, което са спечелили в човешкото сърце. Те искат да опазят плодовете от първата цивилизация — цивилизацията на първобитния себелюбив човек. Този първобитен представител на човешкия род не е мислил за нищо друго, освен за задоволяване на животинските си нужди. За него нито душа, нито правда, нито истина, нито любов са съществували. За него е било безразлично, дали човечеството върви напред, или се намира в упадък. За него е било все едно, дали ближният му страда и умира в неволя, щом като неговият живот и благополучие оставали незасегнати. Но види се, и природата не може вечно да търпи такава аномалия. В живота на човека тя поставила в действие други сили, други закони. Защото природата е крайно пластична в своите действия. Ако един метод не може да постигне желаните резултати, тя привежда в действие друг метод. Несъмнено, такава промяна в установения ред на живота струва хиляди жертви, защото поставя човешките същества в стълкновение едно с друго. Подема се борба за нови начала, за нов ред в живота. Борбата се вдъхновява от надеждата, че за хората ще настъпи ера на благополучие и благоденствие, за което душата им постоянно жадува. Минават се, обаче, години, векове, а това благополучие не настъпва. Изглежда, че целта на природата се твърде различава от целите, които ние си поставяме. Ние се трудим за своята прехрана и се

бием за слава, а пък тя заляга да създаде и възпита от нас благородни същества и да въдвори хармония и единство между разните сили и елементи в обширното царство на своите владения.

Какво, именно, е направила природата, за да издигне човека на един по-висок уровень? Покрай първата еволюция на самосъхранението, тя поставя в живота на човека втората еволюция — еволюцията на дълга. Наред с първата цивилизация на себелюбието, тя внася културата на любовта. Така действувa Мировият Дух, замествайки първата еволюция на първобитния човек с втората — на духовния. Докато нагонът за самосъхранение е карал човека да заграбва и обсебва чуждото, законът на любовта го принуждавал да дава дори от своето, за да подпомогне своите страдащи братя, своите ближни. Ала не само това — той вдъхвал в него готовност да се грижи и промисля за тяхното добро. Благодарение на това, нему се открива великата истина, че като прави добро на другите, той ще осъществи собственото си щастие и благополучие. Така човекът започнал ясно да съзнава, че само при условията, които любовта носи, той ще стане един ден наследник на земята, която ще му предостави тогава всичките си неизчерпаеми съкровища. Под влияние на закона на любовта, човек престанал да мисли само за себе си и за своето лично щастие. Разумът му се съвзел от дългото робство и започнал сериозно да мисли за подобряване живота на другите. Това подобряване е основа на всички обществени преобразования. Но нека не забравяме, че обществото, с неговите институти, не е мястото, дето доброто може да се роди. Тия институти са само място, отдето доброто може да се прокара в живота. Разбира се, в случая, много зависи, какви хора са обществените дейци и от какви идеи и принципи се въодушевяват.

Единственото място, дето доброто може да се роди и култивира, е домът. Той е първото светилище на човечеството, в което майката и бащата са първите свещенослужители при олтаря на човешката душа. С камъните на този храм — домът, природата почнала да изгражда основите на целокупното повдигане на всички разумни същества. В дома, на човека била дадена възможност да получи всичките свои дарби, сили, способности и бла-

городни качества. Това е бил най-правият и естествен път за постигане на онази велика цел, която върховният закон на духа поставил на човешкия живот. От дома, човечеството трябвало да очаква, в продължение на хиляди години, да се родят всички добродетели. Те се въплъщавали в известни души, които са били олицетворение на колективната добродетел на човечеството. Тези души се вдъхновявали от велики мисли. Тяхното призвание било да откриват волята на онзи Всемирен Дух, който оживотворява и владее всичко. А тази воля всеки я чувствава и знае интуитивно, защото е една всемирна сила, един всемирен стремеж на живота да се прояви във всички и във всичко, както вътре, тъй и вън. Всеки човек, който иска да съществува и да участва в благата на живота, трябва да работи в съгласие с тази воля и с пълно съзнание за своите длъжности, като член на общия миров организъм.

Всеки човек трябва да се роди изново от духа на истинския живот, ако иска да влезе в условията на този живот, който е вечен по естество — вечен в този смисъл, че силата му пребъдва всякога. Промените, които постоянно стават в материалния свят, са резултат от колебанието на силите му и непостоянството на неговите елементи. Променливият характер на физическия свят произлиза от самото му устройство. Известно е, че той постоянно губи от енергията си, порадилъчезпускане в пространството. Какво става с тази енергия, ние не знаем. Ала би могло с увереност да се каже, че тя, изобщо не се губи и че върши някаква работа, за която ние малко знаем. Колкото и да е интересен, обаче, този въпрос, за нас е важно едно: да оползотворим силите, които действуват вън в природата, и силите, които функционират вътре в живота. Тия сили са подложени на непрекъснати превръщания, и ние трябва да опознаем законите на тези превръщания. И самият човек е една велика лаборатория на живота. Ето защо, той трябва да започне това превръщане от самия себе си. У него се крият ония първични елементи, от които може да се създаде един разумен живот, в който изобилно да потекат всички блага. У него са вложени първоначалните закони, по които се е създадала цялата вселена. В това, впрочем, няма нищо чудно: семето на бука е малко по размери, но с време то се превръща

във великолепно дърво. Над едно нещо трябва да се бди: първо, да не се похаби вътрешната сила на човека, която превръща елементите на физическия свят и ги оползотворява за своето развитие и растеж, и второ — да не се пропуснат условията, които му дават възможност да постигне тази цел. Тук е тайната на успеха на всеки разумен живот.

Природата не е започнала своето велико творчество по някакъв фантастичен начин, както често някои си въобразяват. В нея има последователност и ред. Тя е почнала своята велика работа от най-дребните, най-малките неща, едва забележими по своята големина. Наистина, странна е природата в своите действия. При създаване на материалния свят, тя е започнала първо с атомите — основни градивни елементи на физическата вселена. И с тези нищожни, според нас, величини, природата трябвало да изгради цялата видима вселена. Колко ли хиляди и милиони векове е било нужно да събира и групира тия малки частици! С неописуемо търпение е трябвало тя да съединява и съчетава атоми, да образува молекули, да концентрира на едно място огромни маси, да образува слънца, планети, и най-последно — цели системи. Необходими били труд и постоянна дейност, за да се създаде нещо стройно, нещо велико и хармонично във физическия свят.

Днес хората желаят да създадат едно идеално общество, което да е въплъщение на всичко добро и благородно. Но нека не се забравя, че с груби борби и остри социални стълкновения, този идеал няма да се постигне. Той няма да се постигне и по пътя на днешната политика, в която лъжата е основен елемент. В политиката лъжата е възведена в дипломатически похват. Някой би казал, че там се употребява бялата лъжа. Лъжата, обаче, си е лъжа, все едно, дали е бяла, или черна. Някои духовито забелязват, че черната лъжа дължи своя произход на долните слоеве на обществото, а бялата — на горните, по-образованите слоеве, а най-вече на висшата дипломация.

Единствената надежда за подобряване на обществения и личен живот трябва да се вложи във възпитанието, което домът дава. Към дома трябва да се присъединят училищата и всички други учреждения, които

носят възпитателен характер. Всички трябва да си съдействуват за постигане на общата цел. Силата се изявява в обединението, но това обединение изисква подготвени елементи, върху които силата да може да упражни своето действие. Без тия елементи, силата, сама по себе си, няма значение. Това преобразуване ще се постигне само тогава, когато започнем напълно да съзнаваме източника на живота, и когато у нас се роди дълбокото желание да се освободим от робството. Злото и порока не са вън, а вътре в човека. Те са загнездени в самия организъм. Последници от известни предходни причини, те са тясно свързани с нашите мозъчни центрове, в които особен род клетки, обладаващи едни или други стремежи, ни подбуждат да вършим добро или зло. Къде се крият дълбоките причини на тази двойка дейност на душата, за това ще говорим по-после. Извращаването на човешките сили и способности е станало още у неговите прадеди. Една дълбока склонност у човека е да взема инстинктивно онова направление, което съвпада с животинското течение в природата, чиято стихия влече всичко, без разлика, в една и съща посока. Ако нашият духовен живот не обладава достатъчна нравствена сила, ако волята не е достатъчно силна да отклони това вътрешно влечение, опасността е тъй неизбежна, както при падането на един камък, който се търкаля от някоя височина. Законът, в случая, е един и същ. В първия случай, онова тело, което е изгубило равновесието си, пада и се разрушава, а във втория — онова същество, което е престанало да следва своя път, се лишава от нравствена свобода и става жертва на духовно разпадане.

Въпросът, който естествено се повдига, е: Какъв лек да се употреби срещу това зло? Днешните злини и нещастия в обществения или личен живот са резултат на онова първоначално извращение, което древните мъдрци нарекли първороден грях. Светът, до голяма степен, е под влиянието на първородния грях, който е покварил всичко добро у човека. Отговорността, разбира се, пада върху всички ония същества, които допуснали да се развие това зло в живота. „Всеки, който прави грях, казва Христос на фарисеите, „е роб на греха.“ И продължава: „Докле имате виделина, вярвайте в нея, за да сте синове

на виделината, понеже, който ходи в тъмнина, не знае накъде отива“. Живата виделина, за която Христос говори, е онази „фосфорна сила“, която ни помага да мислим за велики и възвишени неща. Тя е силата, която е създала всичко добро и благородно в нашия живот. Когато умът е лишен от тази фосфорна сила, той е лишен също и от възвишени идеали в живота. В него не живее вече човешки дух, а животински. Лицето му се помрачава, понеже светлина озарява лицето само на онзи човек, който мисли и разсъждава. Когато душата изгуби тази съществена сила на виделината, у човека настъпва пълен нравствен упадък. И право е забелязал един учен, че без фосфор и мъртвите не биха могли да възкръснат. Когато човек изгуби тази фосфорна сила, той изгубва своите най-възвишени чувства. Неговата душа става тъпа и нечувствителна — вярата и надеждата угасват постепенно в нея. Миналото става само призрак, а бъдещето — празни мечти. Така най-после, човек се улавя като слепец за тояга, за видимото, материалното, преходното, което той започва да нарича идеал. Днес хората приличат на онзи слепец, когото Христос, след като му отворил очите, попитал: „Що виждаш“? — Виждам човеците като дървета, отговорил той. Не е ли такава днес нашето състояние? Не виждаме ли ние така реда на нещата в природния и нравствен свят? Ние живеем така, като че ли утре ще умрем, и с това всичко ще се свърши. Причината за това наше вярване е неверието, което ни е лишило от истинското знание за законите на разумния живот. Или просто казано, ние не знаем още как да живеем като човеци. Само у един добре възпитан човек могат да се развият най-добрите качества, най-възвишените добродетели, които ще принесат своите плодове на земята. Само в един живот, пълен с любов и ръководен от висшия разум, може да съществува истинско щастие и благоденствие.

За разрешаване на този труден въпрос, науката е предписала следното правило: всяка майка и баща, всеки възпитател и възпитателка трябва да изучават всестранно човешкото естество и да проучат условията, при които се пробуждат и развиват известни добри и лоши качества. Тук, именно, е основата на доброто възпитание. Ние трябва да знаем, как са разположени способностите вътре

в мозъка; в каква връзка и взаимно отношение се намират; кои наклонности са по-силни у един индивид, и кои по-слаби; кои органи в мозъка са развити, и кои не. Знаем ли това, ние можем вече да пристъпим към възпитанието на нашите синове и дъщери, подпомогнати от известни научни познания. Ако една майка, горе-долу образована, имаше поне повърхностни понятия за мозъчното състояние на своето дете, тя на pewno би го избавила от много бъдещи злини. Желязото трябва да се кове, докато е горещо. Същото е и с човешкото естество. То може да се преобразува и възпитава, докато съдържа онази първоначална топлина на младия и гъвкав живот, който възприема и усвоява всичко, което му се дава. Мозъкът е седалище на всички наши сили и способности. В сложния мозъчен лабиринт всяка сила и способност има свой собствен орган, чрез който проявява своята дейност.

Преодоляването на една или друга сила у нас, на една или друга склонност, предава определени черти на нашия характер и налага мощен отпечатък върху целия ни живот. Всички други сили и способности се съсредоточават около това основно душевно ядро, което определя целта на нашия живот, а оттам и моралната ни ориентировка. Против тази научна теория могат да възникнат куп възражения от страна на известни учени и мислители. Без да се спираме на тия възражения, ние ще зададем следния въпрос: На какво се дължи изопачаването на ония основни принципи, на ония основни истини, които ръководят нашия живот? Защо, въпреки нашето образование и нашата набожност, ние много често, по силата сякаш на някакъв атавизъм, се връщаме назад в живота и вършим неща, които са недостойни за името човек. Защо един е кротък, а друг свиреп? Защо един е съвестен, а друг — безсъвестен и безчестен? Защо един е разумен, а друг неразумен? Защо един е истинолюбив и услужлив към всекиго, а друг — подъл, лъжец и грабител? Ако тия пороци съществуваха само у бедните и невежите, щяхме да кажем, че външните условия са причина за това, но, за съжаление, трябва да признаем, че тия пороци съществуват много повече между богатите, образованите и цивилизованите хора, които не са поне заставени, като бедните и простите люде, от нужда да крадат и да

лъжат. Кой ги заставя тогава да вършат това? Някой, може би ще каже: егоизмът. Но защо едно „его“ върши зло, а друго добро? У всеки човек има егоизъм, но у едного той е впрегнат да върши благородни дела, а у другия, той се проявява необузвано и безотговорно. Може би, друг ще каже, че грехът е причина за всичко това. Но грехът е последица от известни преходни причини. Трети, може би, ще каже, че непослушанието на Адам в Едемския рай е причината за всички беди. Но нима падането на един камък може да събори цяло здание? И нима от изядането на една ябълка могат да произлезат толкова злини в света? Наистина, интересно ще бъде, ако може някой да ни докаже това с научна последователност. Несъмнено, причините за злото лежат скрити някъде дълбоко в самата природа. Важно е да търсим причините на греха.

В света има не само колебание и движение на елементите, но съществува и непримирима борба между силите, които се разделят на положителни и отрицателни. Това е верно, както за физическите, тъй и за духовните сили. В живота има два центъра на дейност: център на положителните сили, т. е. на доброто, и център на отрицателните сили, т. е. на злото. Много зависи, към кой център е по-близо нашият живот, и кои сили упражняват по-силно влияние върху душевните ни стремежи. Трябва да знаем, кои са причините за лъжата, подлостта, безчестието, грабителството, насилието, неправдата, които се проявяват под различни образи и форми, за да можем да си обясним някои странни, на пръв поглед, явления в човешкия живот. Хора, които ние считаме интелигентни и високообразовани, поставени на известна длъжност и подложени на известен натиск, на известни влияния, често пъти проявяват най-долни пороци и извършват най-низки престъпления, и то без ни най-малко угризение на съвестта или разкаяние. Де е тогава причината на това? В човека ли, в условията ли, или във възпитанието?

Знае се от химията, че за да се получи едно химическо съединение, изискват се две неща: първо, два елемента с взаимно сродство и второ — едно условие. Щом тия неща са на лице, реакцията може да се извърши. Исканото съединение ще се получи. При това, химиците

могат да забавят или ускоряват химическите действия, според нуждата. В този случай, условието се явява причина на реакцията, а двата елемента са нейни виновници. Оттук е ясно, че ако условието се отстрани, то и реакцията ще се прекрати. Следователно, за да се избегнат лошите последици и в нашия обществен живот, трябва да се премахнат ония условия, които причиняват злото. Разбира се, ако не обърнем внимание на този факт и не се съобразим с него, страданията и мъчнотиите никога няма да престанат. „Безумният страда от ума си, а немарливият — от немаренето си“, казва една източна поговорка. И, може би, с право е казано, че немарливостта е майка на всички злини.

Днешните средства или методи за повдигане на обществото са лишени от истински научен характер. Всичко е произволно и несъобразно с изискванията на истинския дух на живота, на онези физиологични и морални закони, от които, в края на краищата, зависи нашето щастие. Миризливите затвори, несправедливите закони, огромните въоръжения няма да подобрят положението ни, нито ще създадат нещо добро и благородно в нашия живот. Те са неща, принадлежащи на старата цивилизация — цивилизацията на първобитния груб и себелюбив човек, единственото желание на когото е да потиска другите. Дългът ни диктува да търсим по-добър и по-человеколюбив път в живота. В стария път хиляди и милиони души са загинали, хиляди и милиони човешки са страдали. Едва ли не всяка педя земя е напоена с човешка кръв. Колкото и да се гордеем със своите външни технически постижения, колкото и да си мислим, че сме се издигнали високо в сравнение с нашите прадеди, не можем да не признаем, че съвременната култура далеч не е културата на едно свободно и истински просветено и разумно човечество, което е съзнало върховните цели на своя живот.

Съвременните хора, с безподобно усърдие и постоянство, изучават физическата природа. Но увлечени от чисто утилитарни цели, те слабо разбират нейния език. А тя е дала прекрасни образци за всичко. В този смисъл, тя, наистина, е една велика книга. Да вземем за пример устройството на човешкото тело. Наглед то не е нищо друго, освен сбор от живи клетки, образуващи отделните ор-

гани и съставлящи в своите съчетания сложния човешки организъм. За устройството на нашето тело ние знаем, все пак, още твърде малко, понеже проучванията датират сравнително от скоро време.

Доскоро на хората не са били познати ония закони, които владеят и управляват нашия съзнателен или несъзнателен живот. Човешкият дух, обаче, вечно издирва, вечно търси да открие скритите стъпки на природата. Той ги търси, за да добие знание. А това знание е необходимо, за да се премахнат мъчнотиите в живота.

Първото нещо, което се забелязва и което прави впечатление в нашия организъм е, че в него има ред, взаимност при общата дейност и хармония между всички работници, които познават своята работа много по-добре, отколкото ние нашата. В организма не се гонят частни цели, нито се преследват частни интереси. Тук се гони една обща цел, едно общо благосъстояние, на което човек се радва. Тук е тайната на общия успех. В този организъм няма своеволие, няма произволни действия, в него владее единство. И когато една от съседните клетки заболее и страда, всички други клетки ѝ съчувствуват и бързат да премахнат по някакъв начин злото. Едни от тези клетки образуват костите, други мускулите, трети артериите и вените, четвърти стомаха, пети белите дробове, шести сърцето, седми нервите, осми мозъка и т. н. Ала всички, според предназначението си, обусловено от техните особености, изпълняват своите специални служби в организма. Така, клетките, образувачи костите, са заети с устройството и подържането на скелета. Клетките, образувачи мускулите, са заети с подържане стойката на телото и свързването на отделните части. Клетките на стомаха са заети със смилането на храната; клетките на дробовете — с приемането и пречистването на кръвта; клетките на сърцето, на вените и артериите — с кръвообръщението, а кръвта, която е общият капитал, съдържа всички хранителни елементи, необходими за подържане живота и благоденствието на това многолюдно общество, наречено човешки организъм. Клетките на нервите пък образуват съединителните жици, които свързват всички отделни общества в телото с мозъка и по този начин пренасят двигателната сила по цялото тело. Те са един-

ствените посредници, които съобщават всичко, що се върши вътре и вън от мозъка. Що се отнася до клетките, които образуват мозъка, те изпълняват най-сложната и деликатна работа, в служба на човешката душа. Посредством тях се координира цялата оная многосложна дейност на душата, която постоянно работи за подържане реда и хармонията на организма. В едни от тези клетки са съсредоточени физическите сили на човека, в други — умствените му сили, в трети — духовните му сили. Значи, вътре в човека всичко е разпределено с математическа точност. И щом тя съществува, силите в организма се уравновесяват взаимно и образуват онази хармония, която наричаме здраве. Щом, обаче, се изгуби това вътрешно равновесие на силите, в живота настава криза, която може да бъде или частична, или обща. От тази криза човек или трябва да намери изходен път, или пък, ако не желае да стори това, трябва да престане да живее.

Милиарди години е струвало на природата, докато създаде настоящите условия на живота, благодарение на които е било възможно да се образува и устрои човешкият организъм, жилището на душата, в което тя работи за постигане на една по-висока и по-велика цел, отколкото първата — създаване на материалния свят и произвеждането на елементарния органически живот. Милиони години е трябвало да минат, докато се създадат и оформят първоначалните клетки. Стоици и хиляди години са били потребни, докато те преминават през всички стадии на развитие, за да могат по този начин напълно да се приспособят за специална служба, за специална работа, която днес извършват. Хиляди години се изминали, докато Великият Дух на живота възпита човека и пробуди неговото съзнание; докато пробуди разумния живот у него и предизвика в душата му любов към духовния свят, която да го отпрати по пътя на оня велик и всемирен стремеж, който ние наричаме духовно повдигане. Всичко това човек е придобил с постоянни усилия и жертви, за да се научи да цени доброто, което не му се давало случайно, без труд и без жертви, за да го прахосва, както си ще. От своя вековен опит той е научил, че всичко му се дава с цел да извърши нещо полезно. Както клетките вътре в него работят за общото добро

на организма, така и той, като една разумна клетка от онзи по-високо устроен организъм на духовното тело, в което функционира висшият живот, е длъжен, в името на своето нравствено естество, да изпълни своите длъжности като разумно същество, като духовно-нравствена личност, като син на човечеството. Да се отрече от своята длъжност, от своето призвание в живота, значи, да извърши престъпление против самия Дух на живота. В такъв случай, на последния не остава нищо друго, освен да изхвърли подобно същество вън от своето жилище, като непотребна и дори вредна-вещ. Това става, впрочем, и в нашия организъм, в нашето тело. Онези клетки и членове от органическата общност, които престават да изпълняват своята длъжност и стават вредни и опасни за здравето на другите клетки и членове, биват изхвърлени от телото заради общото добро. Върху този предохранителен закон на природата почива нашето здраве. Ясно е, следователно, че и ние, които сме достигнали едно по-напреднало духовно състояние, не можем да очакваме нещо по-добро от това, ако не съзнаем, че трябва основно да променим своя вътрешен живот, а оттам — и своето поведение към нашите ближни. Необходимостта, произтичаща от духовните закони, които ръководят разумния живот, изисква от всеки човек коренно вътрешно преобразуване. Тя изисква новораждане от духа на истината. Законът на развитието е вечен, той не търпи застой.

ВЪНШНИ УСЛОВИЯ НА ЖИВОТА

Животът е една от най-големите тайни на природата. За произхода му не знаем нищо положително. Онова, което знаем за него, е придобито от известни наблюдения върху характерните прояви на жизнената сила, която се различава съществено от силите на физическия свят. Явно е, от друга страна, че органичният живот се явил във вселената при известни строго определени условия, които, по необходимост, ни карат да приемем истината, че природата има някаква определена цел, някъкъв общ план. Всичко ни принуждава да признаем факта, че животът се явил с определената цел да се развива, да расте и да стане главен фактор в по-нататъшната проява на Върховния Миров Дух. За да се постигне това, за да се роди и развие настоящият органически живот, преди всичко, нужно е било почва. Почвата е съставяла един от необходимите елементи. Тя е била онова предварително условие за идване на живота в царството на природата, без което той не би могъл да завземе новата среда на своята дейност и да влезе в новите условия на своето битие. За осъществяване на това, трябвало е физическите сили да работят дълго време, за да подготвят условията за идването на органическият живот. Трябвало е природата да впрегне физико-химичните сили и да ги натовари с великата работа да доставят елементите на почвата, чрез събиране малките частици на материята, пръснати в пространството в грамадни маси, образуващи огромни мъглявини. Чрез създаване на известни центрове — многобройните слънца и планетни системи, тя е приготвила бъдещите обиталища на живота.

Научните факти показват, че главният двигател в тази огромна материална работа е бил законът на грави-

гравитацията. Под неговото действие, отделните части на материята са били принудени да напуснат своето първоначално хаотично състояние и да се оформят в гравитационни маси, които, подчинени на известни общи закони на движението, да образуват така наречения видим, материален свят или физическата вселена. И тъй, от тези първоначални мъглявини, състоящи се от невъобразимо множество атоми, независими едни от други, буйни и неукротими по естество, движещи се милиони пъти в секунда и то в различни и всевъзможни направления, трябвало е да се създаде нещо цялостно, нещо стройно и устойчиво. Представете си, в какво хаотично състояние се е намирала тогава вселената! Тя е приличала на вечно развълнуван океан, чиито движения не са имали никаква определена цел. От това, именно, хаотично състояние е трябвало да се създаде нещо стройно, нещо хармонично, което да отговаря на условията, изисквани от живота. Каква велика задача е предстоела на природата — да устрои видимата вселена с всички ѝ ред и хармония, с всичката ѝ красота и единство, произтичащо от действията на вечни и неизменни закони, работещи с математична точност и последователност. Ако, обаче, във вселената съществуваше и действуваше само законът на гравитацията, по силата на който материалните частици взаимно се привличат, вселената не би достигнала сегашното си положение и не би имала сегашния си образ. Под действието само на гравитацията, частиците на материята, в края на краищата, биха се събрали, може би, в една огромна обща маса, която не би послужила за нищо. Атомите завинаги щяха да си останат отделни и независими едни от други единици, без да могат да проявят своята вътрешна дейност, която лежала, като скрита възможност, в тяхното естество. Те щяха да се прилепят един до друг, по чисто механичен начин, но никога нямаше да влезат в по-тесни връзки. Това заключение извличаме от факта, че гравитацията е повече механическа сила, с помощта на която материалните тела са били поставени в пространството на съответни места. На този закон, освен това, почива неразумността на материята, т. е. на първоначалните форми на веществото — атомите, които, сами по себе си, не са нищо друго, освен известно количество енергия, затворена

в тях. И тъй, всичката работа на гравитацията е да поддържа един установен вече ред на материалния свят, като го държи в границите на своята сила и величие. При всичко, че гравитацията играе една от най-важните роли във вселената, все пак известни факти ни навеждат на мисълта, че ако този закон действуваше единствено в материалния свят и не би бил подпомогнат от закона на всемирното сродство на елементите, видимата вселена, на-верно, днес щеше да има по-друг изглед, може би, не толкова приятен. Във всемирното сродство се крие една от великите тайни на природата. Тя се състои от онова свободно действие на атомите, които могат да влизат в всевъзможни съчетания помежду си. От тия съчетания се образува постоянна енергия, която се пренася от различни среди по цялата вселена. Без всемирното сродство светът би останал вечно неплоден и безцелен. Топлината и светлината щяха да бъдат непознати за нас. Духът на човека щеше да остане завинаги затворен във вечната бездна на материята, в която не би съществувало нищо друго, освен вечно мълчание.

Тогава любовта и ненавистта, истината и лъжата, доброто и злото нямаше да могат да се проявят. Нямаше тогава да има нужда от вяра в Бога, ни от възпитание в живота, ни от наука, ни от философия. Не щеше да има ни философи, ни богослови, ни материалисти, ни идеалисти, които да си блъскат главата върху загадките на света и да водят помежду си безкрайни спорове. Но види се, природата не е взела тия неща в съображение при устройството на вселената. Ней дори и през ум не е минавало, че ще дойде ден, когато хората ще бъдат измъчвани от всевъзможни злини, че ще водят помежду си постоянни борби и ще повдигат страшни и изстребителни войни. Може да се допусне, че ако тя бе предвидила тия неща, би взела овреме мерки да ги предотврати. Изглежда, че това не е влизало в сметките ѝ. Главната ѝ цел, основната ѝ задача е била да устрои видимата вселена, тъй както са повелявали върховните закони и да даде на всеки свят онези условия, които да го приготвят и приспособят за нуждите на развиващия се и постоянно възрастващ живот. Дали тя е допускала, че когато дойдат живите същества в дома ѝ, ще повдигнат куп разисквания, препирни, борби

за всевъзможни неща и ще си оспорват благата, които тя така щедро им е дала. Види се, за нея това е било второ-степенен въпрос, оставен да се разглежда, когато му дойде времето. И трябва да се констатира, че днес този въпрос вече е назрял. Ако и да не разбираме още достатъчно езика на природата, за да използваме напълно уроците, които всеки ден ни дава, все пак, тя е сполучила да ни научи на някои работи, да ни осветли нърху основните начала на живота. Животът на миналото не е отишъл напразно. Душата, благодарение на дълговековния си опит, е научила някои от първите постановления на висшия живот. Мозъчните клетки са ни предали първата заповед, написана от Вечния Дух. Законът на съвестта е проговорил вътре в човека, че дългът е първата стъпка за постигане успех и благополучие в живота. Това е първата истина, която всеки разумен човек трябва да постигне, защото времето на нашето освобождаване от материалното робство приближава. Има една категория хора, обаче, които гледат с презрение на живота. За тях човечеството не е нищо друго, освен материална сган, която днес съществува, а утре изчезва. Има, от друга страна, много люде на крупните финансови предприятия, собладатели на огромни капитали, както и държавници, които гледат на живота на другите, като на капитал, който може да се използва чрез позволени и непозволени средства и да се употреби за лични цели, за създаване на охолен живот, пълен с наслади и развлечения. На тази основа народите още се стремят да постигнат своето бъдеще величие. Но това е илюзия, която е донесла на хората хиляди разочарования. От времето на нашите прародители, човекът все търси илюзорно щастие в света. Това лъжливо схващане няма да му донесе мечтаното щастие. То няма да освободи човека от отговорност пред закона на дълга и правдата.

Най-трудната работа, по признанието на физиолозите, е да се поправи един развален и разстроен мозък. Най-трудната задача, по мнението на възпитателите, е да се поправи един покварен характер. Най-опасното нещо, по думите на древните мъдрци, е зле настроеното сърце. Голямата трудност при поправяне на разстроения мозък се състои в това, че трябва да се координират наново

разстроените му центрове, изгубили своето първоначално равновесие, което „никой“ не може да възстанови, освен природата. Голямата мъчнотия при изправяне на покварения характер лежи в самата душа, която е различно настроена. Настройването на душата произтича от връзката ѝ с отрицателните сили, с оня мощен център на негативна дейност, за който по-преди споменахме. Само добродетелта е в сила да изправи и промени подобен характер. Голямата опасност при зле настроеното сърце лежи в динамичната му сила, която може неочаквано да избухне като вулкан, щом злото се докосне до него. Подобно сърце никой не може да укроти, освен любовта.

„Сърцето е измамливо повече от всичко и твърде разтляно. Кой може да го познае?“ Така говори еврейският пророк Йеремиа, откривайки източника на всички обществени злини, резултат на разюзданите човешки сърца, на необузданите човешки страсти, неподчиняващи се на никакъв контрол. За премахване на злото трябва да се внушава истината във всеки ум и да се представя във всичките ѝ видове, форми и степени. Но не само това — тя трябва да се всади в душевния живот на човека и да стане двигател на цялата му дейност.

Повдигането на човечеството и на човешката душа се извършва по един много сложен начин. Ние не забелязваме това, но чуваме гласа на вярата и надеждата да шепне дълбоко в нашата душа и да ни призовава към онова светло бъдеще, дето условията се коренно различават от сегашните; дето животът е тих, добър и благороден; дето радост, мир и блаженство царят.

Обаче, умовете ни постоянно се смущават и вълнуват от нови впечатления, подобно умовете на младенци. Нас постоянно ни увличат всевъзможни течения, които ни тласкат ту към една, ту към друга пропаст. Природата, обаче, не престава да действа върху нас, като ни кара да се стремим към онова, което е непостижимо, невидимо, незнайно. И ние се стремим към него, защото се надяваме, че там, именно, е скрито онова, за което копнеем, и което се мъчим да осъществим с толкова усилия. Още повече, че това, което засега виждаме, е само отражение на миналото, което е оставило и в света, и в нас своя мощен отпечатък. Колкото за бъдещето, то е само

идеал, който ще трябва да се осъществи на своето време в една или друга форма. Този идеал е величественият план на една къща, която трябва да се построи. Но между плана и къщата има един дълъг процес на осъществяване. Така че, колкото и красив да е планът, той е само един чертеж на къщата. Къщата, именно е онази реалност, онова осъщественото, в което животът може да се прояви.

Съмнението е характерно за човешкия ум, който се колебае между вярата и неверието. Обзет от съмнение, човек често размишлява: Дали се е родил за нещо, или раждането му няма никаква цел; дали светът действително има някакъв смисъл, или човек така си въобразява; дали се управлява от някого, или в него царува случайността? Как се е създал, кой го сътворил и устроил: дали някое велико същество, което наричаме Бог, или някоя велика сила, наречена природа? По всички тия тъмни въпроси, човешкият ум иска да има светлина. Защото такава е естеството на човешката душа, че тя не може да напредва и да се повдига в своето духовно развитие без тази вътрешна умствена светлина. Тя не може сляпо да се движи към каква да е посока. Тя се нуждае от идеал, който да я въодушевява, да я кара да се стреми към нещо велико и възвишено, ала не отвлечено, а живо, което да има сродство с нея и да ѝ вдъхва любов.

Богословът и теистът казват: Бог е създал и устроил света, Той го управлява, и Той е всичко. Без него нищо не съществува. Идеалистът и спиритуалистът казват, че умът твори света. Всичко, което виждаме и усещаме във външния свят, това са само форми и образи на ума, който едничък действа и създава всички форми. Вселената е негов продукт. Без ума никакъв свят не би съществувал. Изпречва се, обаче, пред нас материалистът с всичкото си познаване на материята и природата и започва да ни убеждава, че учението на философите — теисти и идеалисти, не почива на здрава основа. Твърдението на богословите — казват материалистите — че имало някакъв Бог, който е създал и устроил вселената, всъщност, не е никакъв Бог. То не е нищо друго, освен материя, която виждаме да работи и действа навсякъде. Тя е единствената реалност, която можем да опитаме и да проверим в действителност. Затова, вън от тази реалност, всичко е фантазия.

Що се отнася пък до нашия душевен мир, той не е нищо друго, освен резултат от известни молекулярни движения в мозъка. Ясно е, че той няма никаква реалност вън от тях. Така както материалистът ни представя работите, на пръв поглед те, наистина, изглеждат твърде прости и убедителни. Безспорно, материята е една действителност и, следователно, няма защо да се съмняваме в нейното съществуване. Но в този момент, пред нас се изпречва идеалистът със своите обширни познания за действията на ума и започва да ни доказва и убеждава, че учението на материалиста не почива на здрави основи. Онова, което виждаме, пипаме, опитваме, не е материя, а само образи, форми, създадени от творческата сила на ума. Умът е, който действа вън от нас и вътре в нас. Неговите действия и резултати материалистът взема за неща реални, сами по себе си, и независими от ума и ги назовава материален свят, природа, и т. н. Онова, обаче, което пипа, което усеща, което мисли и сравнява, е умът. Извадете творческата сила на ума от онова, което се нарича материален свят, и той тутакси ще се разпадне на първоначалните си елементарни действия. В такъв случай, вселената завинаги ще изгуби своята материална същина. Затова, заключава идеалистът, вън от ума, никаква реалност не съществува.

И тогава се явява въпросът: Къде е истината? Дали в учението на материалиста, или в учението на идеалиста? Ако приемем учението на материалиста за верно, трябва да отхвърлим действителността на ума, т. е. да приемем, че човек не е нищо друго, освен един куп атоми. В такъв случай, обаче, ние ще влезем в стълкновение със своя разум. Ако пък приемем учението на идеалиста за верно и допуснем действителността само на ума, като отхвърлим реалността на материята, ще дойдем в стълкновение със своя организъм, със своя мозък — центърът на цялата ни настояща дейност. Впрочем, всеки знае, че не всичко у нас е само ум. Значи, нито едното, нито другото учение съдържа цялата истина.

Пред нас се явява дилемата на триъгълника, в който всеки ъгъл претендира да е целият триъгълник. Това е омагьсаният кръг, в който се въртят богословът, материалистът и идеалистът. Но ако триъгълникът не може да

съществува без наличността на един от ъглите си, то и ъгълът не може да съществува без присъствието на неговите страни. Но и всяка страна, сама по себе си, не може да съществува без наличността на точката, която е образувала правата линия. Излиза, че точките са основата на всичко. Посредством тях се образуват правите линии и ъглите. Но подобен род разсъждения не могат да ни доведат до никакви положителни заключения, защото ние не търсим абсолютната, а относителната реалност. И ако между тримата философи отново възникне спор, и всеки започне да твърди, че той е точката, въпросът престава да е геометрическа проблема. Защото точката се превръща в една абсолютна единица, която не може да бъде нито богослов, нито материалист, нито идеалист. Ако напуснем всички тия философски спорове и погледнем конкретно на нещата, ще дойдем до едно просто разрешаване. Народната мъдрост казва: „С един камък къща не става“. За да имаме къща, три неща са необходими: основа, стени и покрив. Смешно ще бъде да се подържа, че само основата, или само стените, или пък покривът съставят къщата. Простата очевидност показва, че трите тия части заедно образуват къщата. Затова богословът, идеалистът и материалистът трябва да завземат всеки своето място при изясняване на света. Къщата е построена от някого, който не е нито в основата, нито в стените, нито в покрива, но е на всякъде. Ако става реч за частите на къщата, хората имат право да правят известни различия. Но ако смесват понятието за къща с идеята за оногова, който я построил, те се заблуждават, понеже не знаят, каква е разликата между една пасивна реалност и една действваща същност.

Телото е съставено от вещество, посредством силата на живота, която го свързала с душата и ума. Затова сила, материя и ум не са три отделни, независещи едно от друго неща, а свойства, качества и форми на едно и също битие, на едно същество, което е вътре и вън от тях. Това същество действа в три главни форми, проявява три главни качества, показва три главни свойства. Материята се определя от постоянните центрове, наречени атоми или монади, силата — от движението и дейността на тия центрове, а умът — от групирането и разпреде-

лението на атомите и силите в известни отношения, които се управляват от постоянни закони, работещи с математическа точност и последователност за постигане на оная велика цел в природата, която Духът на Битието си е поставил. Че това е факт, не подлежи на съмнение. Натурата е доставила от всички области на живота многобройни факти, които говорят много по-ясно и убедително от кой да е философ. И тъй, свойствата представят материята, качествата — силата, формите — ума. Всеки атом във вселената носи свойствата, качествата и формите, отпечатани у него от Първото Начало. Това Начало е Духът на живота — Вечната животворяща енергия, която изпълва цялата вселена, Първичната Същност, от Която произтичат всички разумни действия. Той е положил оная върховен закон, който ръководи душата и я потиква да се стреми към съвършенство. Той е скритата сила на самосъзнанието у човека, което постоянно го подбужда да се подвизава в доброто, да търси благородното и възвишеното, да обича истината.

Но за да постигне всичко, което живее в душата на всяко живо същество, изисквало се време, място и условия, дето да се постави първото семе на живота. Затова природата е работила и приготвяла бъдещите условия — така богати, така разнообразни. Пред умствения поглед на човека се очертават велики бъднини, които се губят някъде във вечността. Душата, със своята Божествена интуиция, предчувствува тия бъднини. И ако началото е толкова велико, какъв ще бъде зенитът на съвършенството, когато навлезем в границите на безсмъртието? Какво ще бъде състоянието ни, когато дойде у нас пълнотата на живота, когато времето изчезне, за да настане вечността? Унесен от видението на тия далечни бъднини, поетът - мъдрец казва: „Събуди се, събуди, ти, който спиш; стани ти, който си паднал, и прости ръцете си към надеждата, която си изгубил. Ръката, която те крепи, не е отслабнала, и любовта на живота към тебе не е угаснала“.

Изхождайки от фактите, колкото и оскъдни да са те, които научните изследвания ни дават, можем да допуснем, че материалният свят не е имал този вид, какъвто има днес. Частиците, от които той се състои, са били

ръснати в пространството на толкова грамадно разстояние, че едва ли можем да си съставим какво-годе понятие за границите на онзи безбрежен океан, състоящ се от безкрайно малки частици, наречени атоми, които, подложени на непрекъснати колебания и трептения, не са имали никакво определено движение. Привличането и отблъскването са действували с еднаква сила. Материята, следователно, т. е. атомите са били в равновесие. И тогава дошло началото — онова начало, за което Мойсей споменава в първата глава на Битието, а Йоан — в първата глава на своето Евангелие. То е началото, когато всемирният закон на сродството, сиреч на любовта, започнал да проявява своята дейност, както между атомите, така и между силите.

Ще се опитаме да нарисуваме една картина на оня творчески процес, който е започнал в материалния свят. Атомите, които са били дотогава независими и индиферентни едни към други, с пробуждането на тази вътрешна сила у тях, започнали да проявяват особено интензивен живот. Сякаш някаква особена страст се пробужда в тия малки същества. Те стават неспокойни, като че са наелектризирани от някаква непозната дотогава сила. И ето, всред това безбройно множество атоми, два първоначални атома, например, кислород и водород, се спущат един към друг с такава сила, като че ли влизат в страшна борба. На пръв поглед, това явление е необяснимо, то е, сякаш, безпричинно. Но ето че и съседните атоми, индеферентни дотогава, биват обхванати от същото безпокойство, и в един миг безбройни атоми, счепкани два по два, започват да се трупат около първите два атома, към средоточието на схватката, т. е. към първия център на тежестта. Тук ние наблюдаваме чисто праволинейни движения, от които по-късно се образували всички други форми на движението.

Започва се тогава страшен бунт, който бързо се разпространява из цялото пространство. То пламва цяло от избухналата война, цели огнени ядра от пространството започват да се изхвърлят в различни направления. Всичко пламва от небесния огън. Съзерцавайки тази страхотна картина, нам ни се струва, че всичко ще изчезне в пламъците на мировия пожар. Но веществото се не губи, силата не изчезва, умът работи, Господ създава.

Минават се милиони, милиони години, и пространството изново се населява, но не вече с първите дребни и материални частици, а с мъглявини, слънца и планети. В пространството развиват спиралите си гигантски мъглявини, извори на безбройни светове, греят величествени слънца, източници на първоначалната светлина. Явяват се планети, красиви земи, покрити с растителност. Те стават жилища на живи същества, надарени с разум и душа.

И действително, пред ума ни се изпречва една величествена картина на мировия свят — обширна по размери, великолепна по изпълнение, чудна по замисъл. Ръката, която е работила над нея, силата, която е действувала при създаването ѝ, умът, който извършил постройката, по даден план, остават тайна. Творецът на великата вселена е скрит във вечността. Където и да Го търсим, на която и страна да търсим стъпките Му, ние не можем да намерим никаква следа, която да ни даде някакво указание за Неговото мястопребивание. Къде е Той, Великият? Виждаме, че Той е присъствувал навсякъде и оставил творения на своята творческа сила във всяко направление. Но пътя на своето свето жилище, мястото на своето пребивание, завинаги е скрил от погледите на всички смъртни.

Чувствуваме, като че ли Той е присъствувал моментално навсякъде и в едно и също време е действувал и вътре, и вън от нещата. Не можем, обаче, да кажем, че Той е тук, или там. И какво по-силно можем да кажем за Него, от думите: „Бог е дух“!

Пред умствения ни поглед вселената се разкрива като една дивна гледка. Тя ни изглежда като един великолепен дом, чиито стълпове и сводове се издигат, сякаш някъде изпод нозете ни, крепейки цялото здание на пространството. Не се вижда, къде се покоят основите на този дом. Светът прилича на подвижната скиния на Израиля, която се носи из вселената от силите на Йехова, придружени от безбройните небесни войнства на Йелохима, които се връщат от победите си към пределите на вечното царство на мира — царството на Господа Бога Саваота.

Въведение

СЪДЪРЖАНИЕ

Нокто

	стр.
1. Увод	3
2. Два велики закона за развитие	26
3. Външни условия на живота	52

Содержание

1. Введение 3

2. Два великих закона развития 26

3. Внешние условия жизни 52

1940

ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ
Е ИЗЛЯЗЛО ПРЕЗ
1895 ГОДИНА.